

**PROMJENE U AKADEMSKOJ
PROFESIJ
komparativna analiza**

Nena Rončević i Branko Rafajac

Izdavač:
Filozofski fakultet u Rijeci
Omladinska 14
HR - Rijeka 51000

Za izdavača:
Izv. prof. dr. sc. Predrag Šustar

Autori:
Nena Rončević
Branko Rafajac

Recenzenti:
Prof. dr. sc. Nikša Nikola Šoljan
Doc. dr. sc. Vesna Kovač

Lektura:
Zorana Jagodić

Grafičko oblikovanje:
Igor Crnković

Grafički prijelom:
Darko Radelja

Tisak:
Gravema d.o.o., Opatija

Rijeka, studeni 2010.
1. izdanje
Naklada 200 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem
120728024
ISBN 978-953-6104-76-5

Publikacija se temelji na istraživačkom radu provedenom na Filozofskom fakultetu u Rijeci u okviru projekta *The Academic Profession and Societal Expectations: Challenges for University Civic Mission* koje financira Nacionalna zaklada za znanost, visoko školstvo i tehnologijski razvoj Republike Hrvatske. Ovaj je projekt dio međunarodnog projekta *The Academic Profession in Europe: Responses to Societal Challenges* koji se provodi kroz EUROCORES/EuroHESC program Europske znanstvene zaklade (European Science Foundation). Rad na spomenutom projektu tematski se vezuje i uz projekt *Sveučilište i vanjsko okruženje u kontekstu europskih integracijskih procesa*, kojega podupire Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, a provodi ga prošireni istraživački tim. Mišljenja, nalazi i zaključci ili preporuke navedene u ovom materijalu označavaju mišljenje autora i ne reflektiraju nužno stajališta Nacionalne zaklade za znanost, visoko školstvo i tehnologijski razvoj Republike Hrvatske.

PROMJENE U AKADEMSKOJ PROFESIJI KOMPARATIVNA ANALIZA

Nena Rončević

Branko Rafajac

Filozofski fakultet u Rijeci
Rijeka, 2010.

Sadržaj

1. Uvod.....	7
2. Profesija i osobitosti akademske profesije	8
3. Što utječe na promjene u akademskoj profesiji?.....	14
3.1. Važnost znanja u modernom društvu	15
3.2. Mobilnost i internacionalizacija	16
3.3. Upravljanje u visokom obrazovanju.....	19
3.4. Reforma visokog obrazovanja.....	24
4. Stavovi visokoškolskih nastavnika o stanju i promjenama u profesiji.....	36
4.1. Dosadašnja istraživanja promjena u akademskoj profesiji	36
4.2. Problem i metodologija istraživanja	40
4.3. Kvalifikacije, karijera, mobilnost, rad i prihodi	47
4.4. Osjećaj pripadnosti i zadovoljstvo uvjetima rada	54
4.5. Stavovi spram nastavne djelatnosti	68
4.6. Stavovi spram istraživačke djelatnosti	72
4.7. Upravljanje.....	86
5. Zaključna razmatranja	99
6. Concluding Remarks	104
Literatura.....	109

1. Uvod

Posljednjih godina u tijeku je nova reforma obrazovnog sustava. Iako je, kao i uvijek potpuno nepoznato koje efekte je polučila prethodna reforma, i sve one prije njih, političko upravljački establišmenti pojedinih država i državnih unija, posebice Europske unije su, na valu globalizacijskih procesa, navodno neizbježnog natjecanja i povećanja konkurentnosti u svemu i svačemu, usvojili niz rezolucija i provedbenih akata što se odnose na sustav obrazovanja. U neprekinutom lancu reformi, ovoj aktualnoj u fokusu je visoko obrazovanje kojem se zamjera inertnost, odnosno tradicionalnost. Osnovna pretpostavka reformista je da radikalne promjene u visokom obrazovanju i znanosti kao bitnom segmentu djelatnosti sveučilišta mogu najbrže potaknuti razvojne procese u društvu. Posljedično tome, u posljednjih desetak godina proklamirani su ciljevi i procedure usmjerene na osiguranje efikasnije produkcije većeg broja fleksibilnih visokoobrazovanih stručnjaka i uporedo s tim više primjenjivih znanstvenih rezultata, što bi pojednostavljeno rečeno imalo presudan utjecaj na transformaciju industrijskog u postindustrijsko društva znanja. Ideologijsko-aktivacijsku koncepta koji istinski zadire u sve aspekte sustava visokog obrazovanja prepoznatljiv je po frazama sada poznatim ne samo stručnoj, već i općoj javnosti: internacionalizacija, evaluacija, kompeticija, rangiranje, društvo znanja i sl. U provedbenim dokumentima reforme vrlo sporadično se spominju neposredni nositelji, subjekti procesa promjena profesori studenti. Tako Enders (1999.) upozorava kako se “sustavi visokog obrazovanja u većini visokorazvijenih zemalja nalaze u teškom procesu promjene koji će imati utjecaja na pozicioniranje njihovih glavnih sudionika (...) živimo u doba visoke nesigurnosti akademske profesije”. Jednako tako, barem u Hrvatskoj, relativno malo je radova koji se bave promjenama u akademskoj profesiji povezanim sa zbivanjima u visokom obrazovanju.

U ovoj monografiji, uz analizu odrednica akademske profesije i pregled recentnih istraživanje na tu temu prikazani su rezultati ispitivanja stavova visokoškolskih nastavnika o temama kao što su stanje u karijeri i struci, situacija na radu i radne obveze, nastava, istraživanje i upravljanje unutar sustava visokog obrazovanja. Drugim riječima, istraživanje se bavi temama koji proizlaze iz postojećih trendova i izazova koji se pojavljuju na internacionalnom nivou u akademskoj profesiji: relevantnost, internacionalizacija i upravljanje.

Istraživanje je provedeno primjenom anketnog upitnika Promjene u akademskoj profesiji, na reprezentativnom uzorku visokoškolskih nastavnika i suradnika na hrvatskim sveučilištima. Dobiveni rezultati omogućili su stanovit uvid u tendencije ove problematike u nas, a budući da je istraživanje provedeno u nekoliko zemalja u svijetu omogućena je djelomična komparaciju rezultata.

2. Profesija i osobitosti akademske profesije

Šporer definira profesiju kao “zanimanje koje ima monopol nad kompleksnim dijelom znanja i praktičnih vještina za koje je potrebno dugotrajno školovanje, tzv. visoko obrazovanje, te tako postaje jasno prepoznatljivo u društvu” (Šporer, 1990:15). Pet je osnovnih elemenata koji karakteriziraju profesiju: 1. stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika koje čine sustavnu zaokruženu cjelinu osnova su za profesionalno djelovanje; 2. stupanj monopola na stručnu ekspertizu; 3. stupanj prepoznatljivosti profesija u javnosti; 4. stupanj organiziranosti profesija i 5. stupanj razvijenosti profesionalne etike (Turner, Hodgeu, 1970, prema Šporer, 1990:16).

1. Stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika koje čine sustavno zaokruženu cjelinu osnova su za profesionalno djelovanje. Kako naglašava Šporer profesija je utemeljena na sklopu teorijskog znanja, često iz nekoliko znanstvenih disciplina pa su profesije nužno interdisciplinarne. Pripremanje za zanimanje sastoji se u ovladavanju praktičnih vještina i znanja bez poznavanja širih teorijskih osnova, a prerastanje zanata u profesiju nastaje onda kada se obavljanje djelatnosti počinje bazirati na teorijskom znanju. Drugim riječima, prerastanje zanata u profesiju događa se onda kada profesija usmjerava propisivanje obaveznoga korpusa teorijskog znanja u koje ulazi i obrazovanje za tu profesiju. Konačno, Šporer zaključuje da jedna karakteristika koja razlikuje profesiju od zanimanja, jest činjenica da njen svakodnevni rad nije rutina već rješavanje problema.
2. Stupanj monopola na stručnu ekspertizu jedna je od bitnih karakteristika profesije, odnosno profesija se smatra priznatom ako ima potvrđen monopol od strane države nad vršenjem svog posla. Time profesija ili profesionalno udruženje ima mogućnost sankcioniranja svih oni koji se “neovlašteno” bave tim poslom, što se očituje kroz dvije dimenzije. Osoba koja nije završila određeno obrazovanje koje se zahtjeva ne može raditi unutar određene profesije čime se jača socijalizacija unutar određene profesije, a druga dimenzija je činjenica da postoje načini da se pojedinci isključe iz obavljanja određenog zanimanja ako su se ogriješili o principe profesionalne etike. Ovakav monopol omogućuje profesiji da vršenje prakse bude dozvoljeno samo od same profesije socijaliziranom krugu ljudi, a osigurava se i poštivanje osnovnih principa struke, kao što je i profesionalna etika. Važno je i naglasiti da monopolizacija rutinskih poslova za profesiju ustvari čuva monopol, a time i moć profesije nad društvom. Nadalje, Šporer naglašava kako se monopol kao bitna oznaka profesije nalazi u stalnoj opasnosti u funkciji društvenog razvoja. Drugim riječima,

jednom etablirane profesije nalaze se stalno pod udarcima javnosti i one nastoje obraniti vlastiti monopol. Postoji dva načina obrane monopola: profesionalni jezik i propisivanje sve veće količine teorijskog školovanja.

3. Stupanj prepoznatljivosti profesija od javnosti također je jedan od temeljnih karakteristika profesije, odnosno možemo govoriti o fenomenu jasnog prepoznavanja profesije u društvu. Pritom je titula važan element profesije, ona je glavni nositelj "simbola" (Becker, 1970, prema Šporer, 1990:25), odnosno one postaju elementi diferencijacije unutar profesije. Dok je ranije svaki predstavnik profesije predstavljao elite, zaključuje Šporer, danas se to ne može reći za svakog profesionalca, već imamo masu profesionalne elite prema neprofesionalcima u društvu, ali i elitu unutar profesije.
4. Stupanj organiziranosti profesija može se iščitati kroz tri kriterija: stupanj organiziranosti institucija za profesionalno djelovanje, tipove organizacija u kojima se profesije najčešće zapošljavaju i organiziranost profesionalnih udruženja. Stupanj organiziranosti institucija za profesionalno obrazovanje pokazuje stupanj razvijenosti profesije, kao i stupanj opće profesionalizacije u nekom društvu, pritom duljina obrazovanja i treninga za profesiju direktno određuje profesionalni autoritet. S obzirom na stupnjeve organiziranosti profesije, postoje tipovi organizacija u kojima se najčešće očekuje njihovo zapošljavanje. To su ili radne organizacije koje su najviše profesionalne organizacije ili su profesije raštrkane po velikom broju različitih tipova organizacija pa se njihovo organiziranje i povezivanje vrši uglavnom preko profesionalnih udruženja. Caplow (1962, prema Šporer, 1990:30) je naglasio da je profesionalno udruženje bitno za proces profesionalizacije jer je to priv stupanj profesionalizacije nekog zanimanja. Pritom, najrazvijenije profesije imaju najstarija i najrazvijenija profesionalna udruženja koja variraju po stupnju rigidnosti i hijerarhičnosti.
5. Stupanj razvijenosti profesionalne etike je peta karakteristika profesije, a prethodnom popisu dodala ju je Šporer (1990.). Profesionalna etika je skup normi, vrijednosti i ciljeva kojima bi se trebali rukovoditi pripadnici neke profesije u primjeni svoga profesionalnog znanja. Postoji formalna (pisani etički kodeksi) i neformalna (nepisani, ali nosi istu težinu kao i formalni) profesionalna etika koja propisuje načine i svrhu upotrebe profesionalnog znanja za opću dobrobit, a njena upotreba je altruistična. Profesionalci se moraju pridržavati znanstvenih dostignuća u svojoj praksi te profesionalna etika propisuje način ponašanja stručnjaka u korištenju svojih znanja (Šporer, 1990:16-34).

Profesija je važna sastavnica cjelokupnog društvenog položaja, koji se obično definira kao mjesto koje pojedinac ima u raspodjeli materijalnog bogatstva,

društvene moći i društvenog ugleda. Društveni ugled znanstveničke profesije je vrlo visok, prema ispitivanjima provedenim u različitim zemljama svijeta, znanstvenici su prema mišljenju javnosti rangirani među najuglednijim profesijama poput sudačke i liječničke (Prpić 2000:30).

Profesionalni položaj znanstvenika teorijski je ranije elaboriran prema Prpić (1989.). U radu Profesionalni i društveni položaj mladih istraživača Prpić (2000.) definira profesionalni položaj znanstvenika “kao mjesto koje znanstvenik zauzima i kao uloga koju ima u znanstvenoj organizaciji i to:

1. u podjeli istraživačkih i voditeljskih, rukovodećih i ostalih poslova i uloga u znanstvenim organizacijama;
2. u raspodjeli materijalnih pretpostavki istraživanja;
3. u znanstvenoj proizvodnji, prvenstveno u objavljivanju istraživačkih rezultata;
4. u razdiobi utjecajnih vratarskih (*eng:gatekeeping*), propuštajućih ili evaluacijskih uloga u znanstvenoj zajednici” (Prpić 2000:29-30).

Autorica također smatra da bi se ovim dimenzijama trebala pridodati i pozicija u distribuciji moći i utjecaja u znanosti, kada ona ne bi bila već ugrađena u raspodjelu poslova i uloga u znanstvenim organizacijama i zajednicama. S profesionalnim položajem Prpić veže još i znanstvene i lingvističke kvalifikacije te školovanje i znanstvenu socijalizaciju (Prpić 2000:30).

Akadska profesija se definira kao ključna profesija u društvu koju karakteriziraju tri osnovne odrednice: stvaranje i diseminacija znanja, odnosno istraživanje i poučavanje, akademska sloboda i samostalno upravljanje ustanovom (Kogan, Teichler, 2007:16).

Enders naglašava kako postoje različite interpretacije akademske profesije, ali i “prigovori kako je koncept jedinstvene akademske profesije možda iluzija i koja se jedva može nositi s konstantnim profesionalnim tenzijama s kojima mora živjeti”. Stoga, smatra kako se analitički problem definiranja akademske profesije može pozicionirati u odnosu na četiri točke:

1. Na teorijskom nivou moguće je govoriti o tri “idealna tipa” akademske profesije: nezavisna “liberalna profesija”, akademska profesija koja se definira kao “državna” ili akademska profesija gdje se djelatnici definiraju kao zaposlenici u velikim institucijama koji isporučuju djelatne usluge. Moguće ih je tretirati kao alternative, ali je isto tako moguće da ovi “idealni tipovi” istovremeno postoje pomiješani u istom sustavu, istoj instituciji ili na istoj akademskoj poziciji.

2. U definiranju akademske profesije treba uzeti u obzir i različite konceptualne tradicije i sustavske varijacije akademske profesije u različitim zemljama, specifične nacionalne zakone i druge regulacije, kao i specifične socioekonomske uvjete individualnih zemalja. Ipak, zaključuje Enders, primjećujemo zapanjujuću postojanost različitih rješenja. Poštovanje prema različitostima sustava visokog obrazovanja posebno se ogleda u svim aktivnostima koje kao pravilo nastoji promicati Europska unija.
3. Također, moguće je pretpostaviti kako postoje neki zajednički oblici svojstveni svim društvima. Međutim, kada govorimo o raznovrsnosti akademske profesije obično se naglašavaju četiri dimenzije: raznolikost akademskih disciplina i subspecializacija, profesionalne funkcije koje konstituiraju: istraživanje, podučavanje ili kombinacija navedenih; sektorski ili institucionalni tip unutar visokog obrazovanja ili istraživačkog sustava i profesionalni rang i zadaci vezani uz profesiju (redovni profesori, asistenti vs. neakademsko osoblje).
4. U konačnici, postavlja se pitanje imaju li nedavne promjene i novi izazovi za visoko obrazovanje ozbiljan utjecaj na akademsku profesiju. Posljednja dva desetljeća navještavaju da se radi o krizi koja zahvaća akademsku profesiju. Propadanje, erozija, deprofesionalizacija su termini koji se često koriste u rastućoj literaturi koja se pita je li akademska profesija na putu da izgubi svoje karakteristične tradicionalne oblike (Enders, 1999.).

Teichler (1998.) smatra da se propadanje socioekonomskog statusa visokog obrazovanja posljednjih nekoliko desetljeća događa istovremeno s ekspanzijom visokog obrazovanja čija cijena postaje previsoka. Visoko obrazovanje gubi monopol kao glavni proizvođač znanstvenog znanja i tehnologije, što za posljedicu ima rastuću kompeticiju s drugim sektorima i institucijama u terciarnom obrazovanju i istraživanju. Nadalje, prema Teichleru, rastu napetosti između tradicionalnih oblika podučavanja i ustanovljenih oblika komunikacije studenata i nastavnika s jedne strane i kompeticija, životnih stilova i stilova učenja te profesionalnih očekivanja studenata s druge strane. Postavlja se i pitanje budućih koncepata studijskih programa kao i uloge nastavnika i podučavanja pa očekivanja od korištenja i praktičnih utjecaja znanosti i tehnologije, rastu. S druge strane, pretpostavlja se da je visoko obrazovanje jedan od glavnih izvora daljnjeg obrazovanja društva, ali se istovremeno visoko obrazovanje i okrivljuje za negativne posljedice ovog razvoja. U konačnici, nacionalni sustavi se sve više moraju natjecati na internacionalnim tržištima, visoko inovativna istraživanja provode se izvan tradicionalnih granica sustava, disciplina i institucija. Nove informacijske i komunikacijske tehnologije utječu na distribuciju i diseminaciju

znanja kao i na tekstualna i epistemološka značenja “znanja” i “znanosti”. Navedene značajke nisu završne, već samo prikazuju s kojim se sve konfliktim pritiscima moraju nositi sveučilišta (Teichler, 1998.).

Temeljem navedenog, postoje različiti scenariji o budućnosti akademske profesije. Prema prvom scenariju, rast uloge znanosti u društvu dovest će do toga da će akademska profesija postati ključna profesija (Clark, 1997.). Prema drugom scenariju, akademska profesija je na tragu da izgubi ključnu poziciju kako unutar visokog obrazovanja, tako i unutar daljnjeg razvoja društva. Deprofesionalizacija, birokratizacija i marginalizacija su riječi koje se sve češće koriste, stoga se predviđa propadanje tradicionalnih oblika, a akademska profesija se percipira kao institucionalni resurs koji pruža više ili manje učinkovitu uslugu (Clark, 1997.). Treći scenarij stavljen je u kontekst postmodernog ili postindustrijskog društva, gdje će akademska profesija biti potpuno reinterpetirana. U podučavanju će biti stavljen naglasak na socijalne ili čak životne vještine i nastavnici će biti u ulozi interpretatora istine kao relativnog koncepta, a oni koji daju legitimitet tradicionalnoj akademskoj kulturi i znanju. Istraživanje će biti organizirano horizontalno, radije nego vertikalno, pluralističko, transdisciplinarno, brzo će se mijenjati i bit će socijalno odgovorna aktivnost (Gibbons i sur. 1994.). Prema četvrtom scenariju, sveučilišta će postati marginalne institucije, čak i u društvu znanja, a akademska profesija će, opirući se promjenama, postati “antikna” i izgubiti svoju centralnu poziciju u kulturnoj reprodukciji, kreaciji novih znanja i podučavanju novih generacija mladih koji će voditi buduća društva (Scott 1997:5).

Svi novi utjecaji i promjene koje se događaju dovele su do razvoja novih pogleda na temeljne ideje o sveučilištu koje se mogu sažeti u pet ideja:

- “Ideja o sveučilištu kao instituciji zaduženoj za očuvanje kulture, osobito u kontekstu očuvanja kulturne tradicije meritokratske, intelektualne elite (manjine) u novim uvjetima masovnog obrazovanja;
- Druga ideja odnosi se na protivljenje masovnom pristupu visokom obrazovanju i pre naglašavanju ekonomske važnosti akademskih diploma;
- Treća ideja veže se uz važnost sveučilišta za tehnološki razvoj, često praćena smještanjem sveučilišta na lokacije u blizini ključnih industrijskih središta;
- Četvrta ideja proklamira važnost ponude akademskih stupnjeva koji objedinjuju zahtjeve akademskih disciplina i struke;
- Peta ideja suvremenih sveučilišta počiva na ponudi različitih formi sveučilišta otvorenog pristupa, čiji se osnovni ciljevi artikuliraju u dostupnosti visokog obrazovanja netradicionalnim grupacijama studenata”

(Smith i Webster, 1997; Altbach, 1995; Altbach, 1999; Benjamin i Carroll, 1996; Cameron i Tschirhart, 1992; Clark, 1995 i dr., prema Kovač, 2004:15-16).

Rezultati Carnigie studije iz 1992. godine ukazuju na nove procese koje valja detaljnije istražiti, odnosno, smatra se da su osnovni procesi koji utječu na promjene u akademskoj profesiji - porast važnosti znanja, internacionalizacija i upravljanje. Zajedničko djelovanje ovih procesa, smatra Teichler vidljivo je i u razvijenim zemljama, ali i u zemljama u razvoju jer one teže ubrzati proces modernizacije na način da stavljaju jači naglasak na ove smjerove razvoja.

U Hrvatskoj se mogu naznačiti barem dva procesa koja posljednjih godina utječu na akademsku profesiju, odnosno na sustav visokog obrazovanja. To su rast broja studenata i visokoškolskih nastavnika i implementacija Bolonjskog procesa u sustav visokog obrazovanja.

4. Stavovi visokoškolskih nastavnika o stanju i promjenama u profesiji

4.1. Dosadašnja istraživanja promjena u akademskoj profesiji

Jedno od opsežnijih istraživanja koje se na internacionalnom planu pozabavilo istraživanjem akademske profesije je Carnegie studija pod nazivom "Internacionalna studija o akademskoj profesiji" (1992.). Glavni zaključci navedenog istraživanja idu u nekoliko smjerova: pripadnici akademske zajednice u industrijski razvijenim društvima zadovoljni su svojom profesijom više nego što se očekivalo; izvori za rad se percipiraju kao zapreka; nastavnici su preopterećeni podučavanjem; asistenti i novaci ističu nesigurnost zaposlenja i manjak prilika za napredovanje. Zaposlenici na drugim institucijama visokog obrazovanja manje su zadovoljni profesionalnom situacijom nego nastavnici na sveučilištima i ograničeni su u istraživačkim aktivnostima. Između ovih kategorija postoje velike razlike u radnim zadacima, uvjetima rada i uvjetima zaposlenja, stoga se ne može govoriti o jednoj, istoj profesionalnoj grupi. Istraživanja i podučavanje su u ravnoteži kod redovnih profesora, koji bi voljeli da je manje administrativnog posla. Vjeruju da imaju visok nivo akademske slobode općenito, dispozicija u istraživanju i slobode u podučavanju (Altbach 1996; Enders and Teichler 1995, 1997). Autori zaključuju da iako promjene nisu još toliko zahvatile profesiju, ipak diferencijacija i fragmentacija unutar profesije raste i vjerojatno će nastaviti rasti. Kogan (1994.) smatra da se sve veći broj akademskih djelatnika više ne uklapa u tradicionalni koncept, stoga je potrebno proširiti konceptualni i empirijski okvir akademske profesije koji će uzeti u obzir različite varijacije: od istraživača/nastavnika koji rade na ugovor o djelu, na određeno radno vrijeme, do onih na nepuno radno vrijeme.

Temeljni zaključak navedene Carnegie studije je sljedeći: "ideal akademske slobode i pretežito kolegijalnog upravljanja je održan, ali se akademska profesija našla pod velikim pritiskom, i ugrožena je jezgra identiteta nastavnika i sveučilišta" (Kogan, Teichler, 2007:9). Pritom je ekspanzija broja studenata glavni pokretač promjena. U konačnici, paradigma "društvo znanja" koja se vidi kao vitalan resurs razvoja suvremenih društava je "proširila ulogu akademije i izazvala koherenciju i održivost tradicionalne akademske uloge" (Kogan, Teichler, 2007:9).

Studija je usmjerila i identificirala nova kretanja koja treba istražiti unutar akademske profesije i visokih učilišta: porast važnosti akademske profesije, internacionalizacija akademske profesije i promjene u stilovima upravljanja, a

navedena problematika realizira se dalje u istraživanju “Promjene u akademskoj profesiji” (dalje CAP; 2005-2007). Istraživanje je do danas provedeno u više od 22 zemlje na svim kontinentima i nastavlja se primjenjivati u drugim zemljama.

Cummingsova (2008.) analiza pokazuje da iako Sjedinjene Američke Države imaju najbogatiji sustav visokog obrazovanja, određeni indikatori pokazuju da gubi premoć. U komparaciji, skandinavske zemlje iskazuju bitan napredak u mnogim područjima, dok istočnoazijski sustavi pokazuju najveći relativni napredak, a u istočnoeuropskim zemljama događaju se najnegativniji trendovi. Većina drugih zemalja nalazi se negdje između ovih ekstrema (Cummings, 54:2008).

Glavni rezultati CAP istraživanja sugeriraju zaključak kako su: “rana akademska karijera i uvjeti zapošljavanja u sedamnaest zemalja primarno pod utjecajem tradicije, resursa i specifičnih sustava upravljanja; sustav određuje načine pripreme i podučavanja visokoškolskih nastavnika, načine regrutacije, pravila i zakone zapošljavanja, radne odnose, oblike i obrasce nagrađivanja, status i sigurnost različitih aspekata profesije. Zajedničko, međutim, u svim zemljama je pojava novih procesa koji utječu na mijenjajne sustava visokog obrazovanja: ekspanzija, omasovljavanje, internacionalizacija, globalizacija i tržište” (Bennion, Locke 2009:12).

U Republici Hrvatskoj se do danas nekoliko istraživača bavilo raznim aspektima akademske (znanstvene) zajednice i na tu temu je objavljeno više radova okupljenih uglavnom u nekoliko zbornika i časopisa. Prva istraživanja datiraju još iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća (Koričančić, 1971, Previšić, 1975, prema Golub, 2008:23).

Neke od tema kojima su se znanstvenici bavili su sljedeće²⁴: društveni položaj asistenata (Cifrić i sur, 1984), profesionalni i društveni položaj mladih istraživača (Prpić, 2000, 2004), znanstvena politika u Hrvatskoj (Barišić, Šlaus, Marušić, Božičević, Pavelić, 1998), upravljanje visokoškolskim institucijama (Kovač, Ledić, Rafajac, 2002, 2003, 2006, 2007), kvaliteta visokoškolske nastave (Ledić; 1992; 1993; 1993.a; 1994, Ledić, Kovač, Rafajac 1998, 1999), osposobljavanje i usavršavanje sveučilišnih nastavnika i asistenata (Kovač, 2001. Ledić, 1992, Kovač, Ledić, Rafajac, 1999), znanstvena proizvodnja i produktivnost (Prpić, 1990, 1991, Ružinski, Klaić, Cindro, Trinajstić, Andreis, Simwon 1998; Prpić, Brajdić Vuković, 2005), inovacije (Krištofić, 2005), socijalni profil znanstvenika i njegove mijene (Golub 1990, Golub, Šuljok, 2005), socijalne i profesionalne odrednice odljeva

---

²⁴ Radi se o selektiranom popisu, kako bi se dao uvid u raznolikost tema.

znanstvenika u inozemstvo (Golub, 1997, Krištofić, 1997, Čengić, 1997, Golub, 2003, 2005, Mežnarić), profesionalna etika znanstvenika (Prpić, 1997), znanost i javnost (Polšek, Županov, 1998; Prpić, Brajdić Vuković, Šuljok, 2005).

U konceptualizaciji dosadašnjih analiza i istraživanja socioprofesionalnih karakteristika hrvatskih znanstvenika najčešće se polazilo od pretpostavke da se: “znanstvena aktivnost, istraživanje ili proizvodnja novih znanja, ne mogu utemeljeno tumačiti, analizirati i posve razumjeti bez uvida u cjelokupnu životnu i profesionalnu situaciju svojih nositelja” (Golub, 2008:23). Drugim riječima, polazište u analizama i istraživanjima uvijek je bilo socio-demografsko ishodište, uz prikupljanje podataka o socijalnom podrijetlu i uvjetima rane socijalizacije, zatim školovanje i pred-profesionalna znanstvena socijalizacija (Golub, 2008:23).

U razdoblju predtranzicije osnovni portret hrvatskog znanstvenika: “podcrtava njegovu mušku dvotrećinsku dominaciju i kontinuirano starenje, dok je marginalizacija u položaju i profesionalnim ulogama zahvatila tri suprotne grupe: znanstvenice, mlade istraživače i znanstveno (još) nekvalificirane pojedince čiji je položaj u znanstvenoj profesiji i znanstvenim ustanovama bio obilježen najlošijim uvjetima rada, najnižom plaćom, najmanjom znanstvenom produkcijom, najmanjom čestinom projektno-voditeljskih i rukovodećih uloga, odsutnošću drugih značajnih uloga u znanstvenoj zajednici” (Golub, Šuljok, 2005:131-132). Posljednja sociodemografska analiza iz 2004. godine ukazala je na: “još uvijek prestaru strukturu ukupne hrvatske znanstvenoistraživačke populacije te uočila znakove sve veće feminizacije” (Golub, 2008:24). Proces pomlađivanja u znanosti do danas nije uspio poništiti dominantu karakteristiku hrvatske znanosti koja je prati desetcima godina unazad, a to je (pre)stara života dob njezinih promicatelja (Prpić, 1988, Golub, 1990, prema Golub, Šuljok, 2005:133). S obzirom da će kroz idućih desetak godina dobar dio današnjih znanstvenika u pedesetim i šezdesetim godinama (41,5%) biti pri kraju ili će završiti svoji profesionalnu karijeru, autorice zaključuju kako tanak sloj današnjih četrdesetogodišnjaka (23,5%) kao glavnih proizvođača novih spoznaja, neće biti dostatna premosnica u funkciji nositelja akumuliranog znanja i iskustva prema novim naraštajima koji će tada profesionalno ulaziti u svijet znanosti. Upravo dobna depresija u generaciji četrdesetogodišnjaka predstavlja slabu točku kadrovskog potencijala hrvatske znanosti danas (Golub, Šuljok, 2005:132). Ovi trendovi se nastavljaju i danas, pa recentna spolna struktura održava vremenski građuirano zapošljavanje žena; “udjeli znanstvenica u generacijski spolnim strukturama najveći su u mlađoj životnoj dobi, a sukcesivno opada prema starijim stratumima” (Golub, 2008:24). Prema rezultatima istraživanja Instituta za društvena istraživanja, udio žena 1990. godine iznosio je 34,2%, a 2004. godine porastao je na čak 45,9% (Golub, Šuljok, 2005:132). Feminizacija hrvatske znanosti, koja je najvećim dijelom postignuta mehanizmom njezina pomlađivanja, posljedica je dugogodišnje marginalizacije znanstvenog,

istraživačkog i razvojnog sektora još iz socijalističkih vremena, ali i njegova još većeg osiromašnja početkom devedesetih. Materijalno podvrednovana, a vrlo zahtjevna i s dugim periodom znanstvenoistraživačke inicijacije, znanstvenička je profesija vremenom postala neprivlačnom kao profesionalno zanimanje ili kao životno opredjeljenje, pa su se za karijeru znanstvenika lakše opredjeljivale osobe manje opterećene prihodovnim očekivanjima, što je pogodovalo ulasku sve većeg broja mladih žena u znanosti (Golub, 2008:23).

Također, hrvatsku znanstvenu zajednicu nije mimoišao ni proces odljeva, koji se krije pod uvriježenim terminima *brain waste* i *brain drain*. Suženje u stratumu srednje generacije znanstvenika, odnosno opadanje broja sadašnjih četrdesetogodišnjaka, posljedica je povećanog odljeva znanstvenika (Golub, 2008:23).

Sudeći prema načinu profesionalnog ulaska u znanost, karijerni obrazac prosječnog hrvatskog znanstvenika godinama je pokazivao podjednako udjel znanstvenoistraživačkog kontinuiteta i horizontalne mobilnosti, pritom se pod kontinuitetom podrazumijevalo izravno uključivanje u znanstvenoistraživački proces, to jest zapošljavanje u znanstvenoj instituciji po završetku studija, a pod horizontalnom mobilnošću se podrazumijevalo zapošljavanje s prethodnim radnim iskustvom iz neke ustanove ili radne organizacije u neznanstvenoj djelatnosti. Prema istraživanju iz 1983. godine, 52,3% istraživača se izravno nakon diplomiranja zaposlilo u znanstvenoj ustanovi, dok je 23,5% imalo iskustva u privredi, a 23,3% u drugim društvenim djelatnostima. Gotovo isti postotak ostao je i 1990. godine, a statistički značajniji pomak se dogodio 2004, kada je 60,3% ispitanika od početka svog radnog vijeka radilo u znanstvenoj ustanovi (Golub, Šuljok, 2005:144).

Promjene u socioprofesionalnom statusu hrvatskih znanstvenika, kao položaj i performanse znanstvenog podsustava u razdoblju od 1990. do 2004. mogu se rezimirati na sljedeći način: “u devedesetima su značajno smanjenja društvena izdavanja za znanost, sociodemografska analiza tranzicijskih primjena pokazala je još uvijek (pre) staru strukturu znanstveničkog kadra te oznake sve veće feminizacije; procesi odljeva nisu mimoišli ni hrvatsku znanstvenu zajednicu: početna socijalna pozicija već je sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća pokazala tendenciju selekcije znanstveničkog kadra iz viših socijalnih stratuma, a u jednom dijelu se može govoriti i o zatvorenom procesu samoreprodukcije znanstveničkog kadra” (Golub, Šuljok, 2005:175-176).

Ipak, u razdoblju od 1990. godine do 2004. može se govoriti o značajnim razlikama, koji su 2004. pokazali da je: “više vrsnih studenata s pretprofesionalnim istraživačkim iskustvom te već objavljenim radovima, koji direktno s fakulteta

ulaze u svijet znanosti; sveobuhvatnije i ranije se postižu akademski stupnjevi i znanstvena zvanja, za očekivati je u skorijoj budućnosti neznan broj nekvalificiranih, iako još uvijek prevladavaju starije dobne skupine, veći broj mlađih i sredovječnih znanstvenika u najvišim znanstvenim zvanjima; više je kompetentnih znanstvenika; više je jezično kompetentnijih pojedinca i više pojedinaca s inozemno stečenim segmentima u svom obrazovanju, usavršavanju ili specijalizaciji, što je direktna posljedica sve dostupnijih kanala u međunarodnoj znanstvenoj komunikaciji, ali i tendencije stvaranja razgranatih i gustih mreža socioprofesionalnih veza otvorenijih i dostupnijih hrvatskim znanstvenicima” (Golub, Šuljok, 2005:177-178).

Osim socio-demografskih aspekata akademske profesije u Hrvatskoj, dio istraživača intenzivno se bavio problemima upravljanja visokoškolskim institucijama i kvalitetom visokoškolske nastave. Prva istraživanja u Hrvatskoj koja su se bavila kvalitetom visokoškolske nastave sugerirala su zaključak kako “nastavnici uglavnom ne iskazuju potrebu za usavršavanjem nastave, iako se pokazalo da većina ne posjeduje niti osnovno znanje o suvremenim metodama visokoškolske nastave; u većini slučajeva nastava je tradicionalna; sveučilišni nastavnici najčešće reproduciraju iskustvo iz vlastite izobrazbe i nemaju informacija o efikasnijim nastavnim metodama, dok su s druge strane studenti pokazali ozbiljno nezadovoljstvo kvalitetom” (Ledić 1992, 1993, prema Ledić, Kovač, Rafajac, 1998:619). I istraživanje iz 1998. godine je upozorilo da studenti smatraju kako većina nastavnika zanemaruje komunikaciju s njima, ne pokazuje dostatan interes za studente i njihove probleme, ne uvažava ih, dok s druge strane nastavnici toga nisu svjesni (Ledić, Kovač, Rafajac, 1998:633).

4.2. Problem i metodologija istraživanja

Recentna istraživanja ukazala su na procesa koji utječu na promjene u akademskoj profesiji: porast važnosti znanja, internacionalizacija, financiranje i upravljanje (Kovač, Rafajac, Ledić, 2002, Kogan, Teichler, 2007). Naglašeno pridavanje važnosti znanju kao bitnom uvjetu razvoja modernog društva continuirani je proces. Naglasak kojim se pridaje važnosti znanju danas se ipak razlikuje od tradicionalnog poimanja znanja. Zagovornici „društva znanja“ pod znanjem implicite ili eksplicite više podrazumijevaju punktualno, utilitarno znanje usmjereno na ishode koji imaju izravnu primjenu u visokospecijaliziranom radu, a ne pravu temeljitu obrazovanost (Liessmann, 2008.). Globalni trendovi stavljaju naglasak na proizvodnju takvih znanja i protok informacija koji igraju veliku ulogu u procesu internacionalizacije visokog obrazovanja.

Promjene se zbivaju i u financiranju rada visokoobrazovnih ustanova, koje već dugi niz godina prati trend smanjenja financiranja od strane države, što za posljedicu ima okretanje ustanova alternativnim načinima financiranja. Promjene u upravljanju ustanovama u visokom obrazovanju najčešće se odnose na veću profesionalizaciju vodstva što se percipira kao nužno kako bi se osposobilo visoko obrazovanje da efikasno odgovori na rapidno mijenjajuće promjene u vanjskom okruženju. Drugim riječima, uloga akademske profesije dalje se mijenja zbog ekspanzije i rasta moći novih profesionalaca u visokom obrazovanju, profesionalnih administratora i srednjih menadžera. Uvođenjem novih sustavskih i institucionalnih promjena kao što su, primjerice, osiguranje kvalitete, mijenjaju se tradicionalni odnosi moći i vrijednosti pa je za očekivati da one također pridonose promjenama u akademskom djelovanju.

U većini ekonomski razvijenih zemalja evidentno je da nastavnici percipiraju bitnu promjenu unutar njihovih uloga: percipiraju postupni gubitak profesionalne autonomije, jači pritisak da prihvate vanjska očekivanja od strane društva, opadanje mogućnosti da oblikuju organizacijski okoliš i povećanje kontrole njihove izvedbe (Kogan, Teichler 2007:14).

Značajne promjene dogodile su se i u sustavu visokog obrazovanja u Hrvatskoj i akademskoj zajednici općenito: implementacija Bolonjskog procesa omogućila je omasovljenje nastavničke profesije (uvjetovano porastom broja studenata i produžetkom trajanja studija) i povećanu birokratizaciju rada zbog nužnosti provedbe evaluacije i ujednačavanja postupka praćenja kvalitete.

Međutim, od početka primjene Bolonjskog procesa u Hrvatskoj prošle su četiri godine i do danas nisu provedena istraživanja koja bi se bavila analizom utjecaja koje navedeni proces ima ili može imati na akademsku profesiju.

U fokus provedenog istraživanja, stavljeni su slijedeći upiti:

Jesu li i koliko reformski procesi zahvatili akademsku zajednicu u Hrvatskoj; kako akademska profesija reagira na promjene; koji su unutrašnji i izvanjski pokretači ovih promjena; do koje se mjere mijenja akademski posao i u kojim aspektima; koliko su nastavnici zadovoljni situacijom na radu i radnim obvezama; u čemu i koliko se promijenio odnos prema nastavi; kakav je odnos između nastave i istraživanja; koliko su nastavnici zadovoljni uvjetima i mogućnostima istraživanja; koliko su zadovoljni upravljačkim stilom unutar njihove ustanove; imaju li utjecaja na donošenje bitnih odluka; postoje li sličnosti i razlike spram istih procesa u drugim zemljama?

Istraživanje je provedeno primjenom deskriptivne i korelacijske metode, a empirijski podaci prikupljeni su anketnim upitnikom "Promjene u akademskoj

profesiji” (dalje CAP), koji je razvijen za potrebe međunarodnog istraživanja. CAP istraživanje (2005-2007) do sada je provedeno u nizu drugih zemalja (Argentina, Australija, Brazil, Kanada, Kina, Finska, Francuska, Hong Kong, Njemačka, Indija, Japan, Južna Koreja, Malezija, Meksiko, Nizozemska, Norveška, Portugal, Rusija, Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države i druge). CAP je nastavak prvobitne Carnegie studije o akademskoj profesiji (1992.), koja je sugerirala zaključak “da je ideal akademske slobode i pretežito kolegijalnog upravljanja održan, ali da se akademska profesija našla pod velikim pritiskom, i da je ugrožena jezgra identiteta nastavnika i sveučilišta” (Kogan, Teichler, 2007:9). Otuda i naziv istraživanja “Promjene u akademskoj profesiji”, jer se radi u pravilu o nastavku prethodnog istraživanja, stoga je jedan od glavnih ciljeva bio komparirati podatke iz 1992. i 2007. Širenje broja zemalja koje su zainteresirane za provođenje ovog istraživanja ukazuje da se radi o suvremenoj i aktualnoj tematici koja zaokuplja pažnju niza istraživača, kao i to da se radi o najvećem istraživanju koje je ikada bilo provedeno u području akademske profesije. Komparativna studija također omogućava usporedbu vlastite zemlje s nizom drugih zemalja jer se radi o identičnom upitniku koji je primijenjen u svim navedenim zemljama.

Za potrebe ovog istraživanja CAP je dijelom izmijenjen i prilagođen. S obzirom da se radi o međunarodnom istraživačkom instrumentu, dio pitanja je izostavljen, a dio modificiran kako bi bio primjenjiv na hrvatski visokoobrazovni sustav. Navedene promjene ne umanjuju mogućnost komparacije.

Upitnik se sastoji od šest poglavlja. U prvom poglavlju nalaze se opći podaci o ispitanicima kao što su stupanj obrazovanja, zvanje, znanstveno područje i sl. U drugom poglavlju *Situacija na radu i radne obveze* nalaze se pitanja radnog i nastavnog opterećenja, zadovoljstvo opremom, resursima, pomoćnim osobljem, osjećaj pripadnosti disciplini, odsjeku i instituciji, stavovi spram akademske karijere i općenito zadovoljstvo poslom. U trećem poglavlju *Nastava* analizira se broj studenata, oblici nastavne aktivnosti, stavovi i odnos spram podučavanja. U četvrtom poglavlju *Istraživanje* analiziraju se uvjeti i mogućnosti istraživanja, produkcija, utjecaj internih i vanjskih donatora na istraživanje te izvori financiranja. U petom poglavlju *Upravljanje* analizira se percepcija utjecaja na odlučivanje, vlastiti utjecaj na kreiranje politika, postojanje evaluacije rada i upravljanje unutar ustanove. Na kraju, u šestom poglavlju nalaze se opće socio-demografske varijable o ispitanicima (dob, spol,²⁵).

---

²⁵ U radu su varijable spol i dob, nezavisne varijable, dok ostale socio-demografske varijable nisu prikazane.

Istraživanje je primijenjeno putem mrežne ankete²⁶. Razlozi odabira ovog pristupa nalaze se u stjecanju novih iskustava u ovakvom postupku anketiranja i istraživanja općenito, a prednosti su relativno niski troškovi vezani uz njeno provođenje i mogućnost automatskog generiranja e-mail poruka prema sudionicima ankete i to ovisno o podacima u bazi podataka.

Prvi zadatak je bio skupljanje podataka o populaciji: ime i prezime, znanstveno-nastavni status, pripadnost sastavnici, spol i e-mail adresa. E-mail adrese su prikupljane putem mrežnih portala sastavnica sveučilišta, ali je ipak za 10% institucija to bilo nepotpuno ili dijelom netočno (posebno za medicinske i stomatološke fakultete, kao i umjetničke akademije), stoga su korišteni drugi izvori (primjerice, administratori s pojedinih fakulteta i akademija). Nakon što su podaci prikupljeni i sređeni formirana je baza podataka iz koje je slučajnim odabirom stratificiranim po sveučilištima i zvanjima odabran uzorak.

Ispitanici su dobili e-mail s pozivom za sudjelovanje u istraživanju, u sklopu čega su i objašnjeni osnovni ciljevi istraživanja. E-mail je sadržavao link, identifikacijski broj i lozinku kojom su ispitanici mogli pristupiti ispunjavanju upitnika. Kako bi ispunjavanje bilo olakšano ostavljena im je mogućnost ponovnog vraćanja na ispunjavanje upitnika. Anketa je podijeljena u šest poglavlja i njeno ispunjavanje se moglo prekidati na kraju svakog poglavlja. Time je bilo moguće pratiti progres te potpuno ispunjene ankete prebacivati u bazu popunjenih anketa.

---

²⁶ Za potrebe izrade anketnog upitnika korištene su tehnologije HTML, CSS, PHP i MySQL. HTML (HyperText Markup Language) je programski jezik namijenjen izradi statičnih mrežnih stranica. Ovaj programski jezik koristi određeni niz naredbi koji se nazivaju tagovi. Postoje različite naredbe koje definiraju naslove, tablice, paragrafe, slike, formulare, linkove i druge elemente mrežne stranice. CSS (Cascading Style Sheets) služi da se elementima stranice, definiranim pomoću HTML-a dodijeli određeni izgled, npr. boja, veličina i tip pisma, pozicioniranje na stranici, boja pozadine i slično. Korištenje CSS-a nije obavezno, ali može uvelike pomoći kod izgleda stranice. PHP (HyperText Preprocessor) je skriptni jezik namijenjen izradi mrežnih stranica s dinamičkim sadržajem. Ovdje je PHP korišten samo za komunikaciju između mrežne stranice i baze podataka kako bi se mogli pohraniti odgovori koje označi ispitanik. MySQL (Structured Query Language) korišten je za pohranu podataka. To je besplatna platforma za manipulaciju bazama podataka, te je pogodna i za mnogo složenije projekte od ovoga. Za razliku od HTML-a i CSS-a koji se mogu pokretati na svakom mrežnom serveru, PHP i MySQL nemaju tu mogućnost, već server mora imati instaliranu podršku za svakog pojedinačno, iako većina modernih servera podržava oboje. Većina servera je upogonjena Linux operativnim sustavom. Samo mrežno rješenje anketnog upitnika se sastoji od mrežnih stranica, na kojima ispitanik odgovara na postavljena pitanja, i "pozadine" koja komunicira s bazom podataka, uzima podatke o poglavljima koja je ispitanik ispunio te pohranjuje njegove odgovore. Web stranica je izrađena korištenjem HTML i CSS tehnologija i u potpunosti je napisana ručno, bez korištenja ikakvog pomoćnog softvera. Kada ispitanik pristupi ispunjavanju ankete, on/a označava neke od ponuđenih odgovora na mrežnoj stranici. Pritiskom na opciju "dalje", navedeni se odgovori prosljeđuju skripti, pisanoj u PHP jeziku, koja je zadužena da odgovore pohranjuje u bazu podataka, te po obavljenoj pohrani, ispitaniku se učitava sljedeće poglavlje ankete.

Već u ranoj fazi su primijećeni neki problemi:

- a) Mali odziv, posebno s manjih sveučilišta. U procesu anketiranja primijećeno je da se kumulativno najveći broj anketnih upitnika popunjavao u roku od dva dana od zaprimanja prvog poziva ili podsjetnika (koji je slan nekoliko puta),
- b) Niski nivo “mrežne pismenosti” sudionika u anketi. Naime, primijenjena jeftina tehnologija zahtijevala je vrlo jednostavnu akciju od strane anketiranih, ali se ispostavilo da je ona ipak uglavnom prezahtjevna,
- c) Tehničke poteškoće, ponekad izvan mogućnosti utjecanja (smanjuje odaziv),
- d) Dobra reakcija na drugi e-mail (poticaj onima koji nisu još ispunili anketu), i
- e) Da bi se ostvarila potrebna veličina uzorka proveden je i drugi i treći krug formiranja uzorka.

Bilo je i mnogo reakcija na anketu. Mahom pozitivnih, ali je bilo i nekoliko vrlo negativnih. Ove posljednje posebno su razmotrene i na svaku je odgovoreno²⁷.

Iako je odziv ostao nizak sve do kraja (oko 10%) ipak se ovaj oblik anketiranja pokazao vrlo dobrim izborom te ga se, uz nekoliko korekcija/nadopuna, može preporučiti.

Sugestije za poboljšanje su:

- a) o anketi obavijestiti sveučilišta i zamoliti ih da obavijeste sastavnice o njenom značaju i potrebi da se osoblje odazove,
- b) primijeniti tehnologiju koja je transparentna prema sudionicima s nižim nivoom snalaženja na mreži,
- c) kod anketa čije ispunjavanje traži više od 10 minuta obavezno dopustiti mogućnost parcijalnog ispunjavanja i ponovnog vraćanja na ispunjavanje (što je i bio slučaj),
- d) pitanja grupirati tako da se anketirani ne mora prisjećati što je odgovorio u prethodno ispunjenom dijelu ankete,
- e) ne pristupati ovakvom obliku anketiranja ako niste sigurni da možete doprijeti do gotovo sve populacije, i

---

²⁷ Posebno osjetljivo je bilo pitanje prihoda i iako su u hrvatskoj anketi bile ponuđene kategorije odgovora, dok je u izvornoj CAP anketi ostavljeno da ispitanik upiše točan iznos.

- f) obavezno imati na raspolaganju osobu s punim radnim vremenom za nadgledanje e-mail komunikacije.

Populaciju čine svi visokoškolski nastavnici i suradnici u Republici Hrvatskoj zaposleni na sveučilištima na puno radno vrijeme temeljem ugovora o radu. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u akademskoj godini 2007/2008. nastavnika u nastavi, na visokim učilištima, zaposlenih na osnovi ugovora o radu i angažiranih na osnovi ugovora o djelu bilo je ukupno 13.866. Međutim, tek je 7.883 zaposleno temeljem ugovora o radu pri sveučilištima, a od toga je 7.380 nastavnika i suradnika pri sveučilištima zaposleno na puno radno vrijeme temeljem ugovora o radu (DZS, 2008.). S obzirom da Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa ne posjeduje potpuni popis nastavnika, potrebni podaci o nastavnicima i suradnicima tražili su se od nadležnih sveučilišta²⁸. U Republici Hrvatskoj u ak. god. 2007/2008. bilo je ukupno 7 sveučilišta.

Kako bi se izbjeglo ponavljanje istih nastavnika i suradnika u bazi iz koje je generiran uzorak odlučeno je da ispitanici budu isključivo nastavnici i suradnici zaposleni na sveučilištima na puno radno vrijeme temeljem ugovora o radu.

Anketni upitnik primijenio se na reprezentativnom (slučajnom) uzorku nastavnika i suradnika na sveučilištima u Republici Hrvatskoj, s obzirom na varijable sveučilište i zvanje. Kako bi se očuvala reprezentativnost uzorka, s mogućom pogreškom +/- 5%, potreban je broj od 366 ispitanika. Istraživanje je bilo izazov i u metodološkom smislu, jer je ispitivanje stavova na uzorku nastavnika i suradnika na sveučilištima provedeno putem mrežne ankete.

Ukupno je prikupljeno 7.589 imena nastavnika i suradnika. Uzorak je stratificiran po sveučilištima i zvanjima, a dobiven je generiranjem jednolike raspodjele na intervalu od 1 do broja zaposlenika nekog sveučilišta.

Valjanih anketnih upitnika ispunile su ukupno 354 osobe. Iako je prikupljen planirani broj ispitanika, dobivena raspodjela ukazuje da su na upitnik češće odgovarali suradnici (asistenti i viši asistenti), a rjeđe nastavnici u nastavnom zvanju (predavači i viši predavači) stoga je uzorak indikativan.

Sa Sveučilišta u Zagrebu ukupno je anketni upitnik ispunilo 188 nastavnika i suradnika, odnosno 53,1% ukupnog uzorka. S djelomično integriranih sveučilišta (Sveučilište u Splitu, Rijeci i Osijeku) anketni upitnik je ispunilo ukupno 133

---

²⁸ Zaposlenici Sveučilište u Zagrebu nisu imali popis nastavnika, pa su podaci prikupljeni iz dokumenta Red predavanja 2007/2008. i pretraživanjem mrežnih stranica sva 33 fakulteta.

nastavnika i suradnika, što čini 37,6% od ukupnog uzorka. S integriranih sveučilišta (Sveučilište u Puli, Zadru i Dubrovniku) anketni upitnik je ispunilo ukupno 33 nastavnika i suradnika što čini 9,3% ukupnog uzorka.

Nastavnika izabranih u nastavno zvanje redoviti profesor u trajnom zvanju i redoviti profesor ukupno je 54, što čini, 15,3% ukupnog uzorka, izvanrednih nastavnika u uzorku je 43 ili 12,1%, docenata je ukupno 65 ili 18,4%. Drugim riječima, ukupan broj nastavnika izabranih u znanstveno-nastavno zvanje je 162 ili 45,8% uzorka²⁹. Nastavnika izabranih u nastavno zvanje, viših predavača i predavača ukupno je 28 ili 7,9% ukupnog uzorka. Viših asistenta je 18, a znanstvenih novaka i asistenata ukupno je 146, što čini ukupno 164 suradnika izabranih u suradničko zvanje ili ukupno 46,3% ukupnog uzorka.

U uzorku je ukupno 73 ili 21,7% ispitanika u dobi od 30 godina i mlađe, ispitanika u dobi od 31 do 40 godina ukupno je 123 ili 36,6%. Ispitanika u dobi od 41 do 50 godina ukupno je 70 ili 20,8%, podjednako kao i ispitanika u dobi od 51 godine i starije. 18 ispitanika nije odgovorilo na pitanje o dobi.

U uzorku je ukupno 50,3% ispitanika ženskog spola, a 49,7% je muškog spola. I dok broj ispitanika muškog spola koji su odgovorili na upitnik raste s godinama, opada broj ispitanika ženskog spola. Tako je primjerice, 23,1% žena u dobi od 30 godina i mlađe, 42,6% je u dobi od 31 do 40 godina, u dobi od 41 do 50 je 18,9%, a u dobi od 51 godinu i starije svega je 15,4%. Istovremeno, 20,4% muškaraca u dobi od 30 godina i mlađe, 30,5% je u dobi od 31 do 40 godina, u dobi od 41 do 50 je 22,8%, a u dobi od 51 godinu i starije je 26,3%. Drugim riječima, u dobi od 51 godinu i starije ukupno je 62,9% ispitanika muškog spola, a svega je 37,1% ženskog spola. Treba napomenuti da ovi rezultati korespondiraju s rezultatima istraživanja Instituta za društvena istraživanja "Ivo Pilar", koja su pokazala da broj žena u ukupnoj populaciji znanstvenika u hrvatskoj akademskoj zajednici opada s godinama.

Obrada podataka izvršena je putem Statističkog programa za društvene znanosti (SPSS, 17.0.). U obradi podataka koristile su se:

- metode univarijatne statistike: frekvencije, postoci, mjere centralne tendencije i mjere varijabilnosti;

---

²⁹ Signifikantne kvalifikacijske razlike zabilježene su između 1990. i 2004. godine, odnosno, došlo je do gotovo trostrukog smanjenja udjela istraživača bez znanstvenog stupnja u korist rasta udjela doktora znanosti koji danas čine daleko najveći i najkvalificiraniji segment (Gloub, 2008:42).

- bivarijatna statistika: t-test, hi-kvadrat test i pripadajući koeficijenti korelacije³⁰ i jednostavna analiza varijance, za utvrđivanje razlika s obzirom na nezavisne varijable: spol, dob, ustrojbeni oblik sveučilišta, zvanje, područje najvišeg stupnja obrazovanja.

Testovi statističke značajnosti prosječnih rezultata skupina provedeni su analizom varijance uz odgovarajuće post-hoc testove (Bonferroni i Hochberg GT2 test za homogene³¹ i Dunnett C za nehomogene varijance), svi testovi provedeni su na razini rizika 5%.

Za potrebe obrade podataka nezavisne varijable su rekodirane. Pritom su temeljem ustrojbenih oblika upravljanja sveučilištem grupirane tri kategorije: integrirana sveučilišta (Sveučilište u Dubrovniku, Sveučilište u Zadru i Sveučilište u Puli), djelomično integrirana sveučilišta (Sveučilište u Splitu, Sveučilište u Rijeci i Sveučilište u Osijeku) i Sveučilište u Zagrebu kao zasebna kategorija. Varijabla zvanje dobivena je grupiranjem u tri kategorije: nastavnici izabrani u znanstvenonastavno zvanje (docenti, izvanredni profesori, redoviti profesori i redoviti profesori u trajnom zvanju), nastavnici izabrani u nastavno zvanje (viši predavači i predavači) i suradnici izabrani u suradničko zvanje (znanstveno novaci, asistenti i viši asistenti). Ispitanici su kategorizirani i analogno znanstvenom području i to s obzirom na područje najvišeg stupnja obrazovanja. Dobivene su četiri kategorije: prirodne znanosti, tehničke znanosti, biotehničke znanosti i biomedicina i zdravstvo te društvene i humanističke znanosti i umjetničko područje.

Dob je kategorizirana također u četiri kategorije: ispitanici u dobi od 30 godina i mlađi, u dobi od 31 do 40 godina, od 41 do 50 godina i ispitanici u dobi od 51 i više godina.

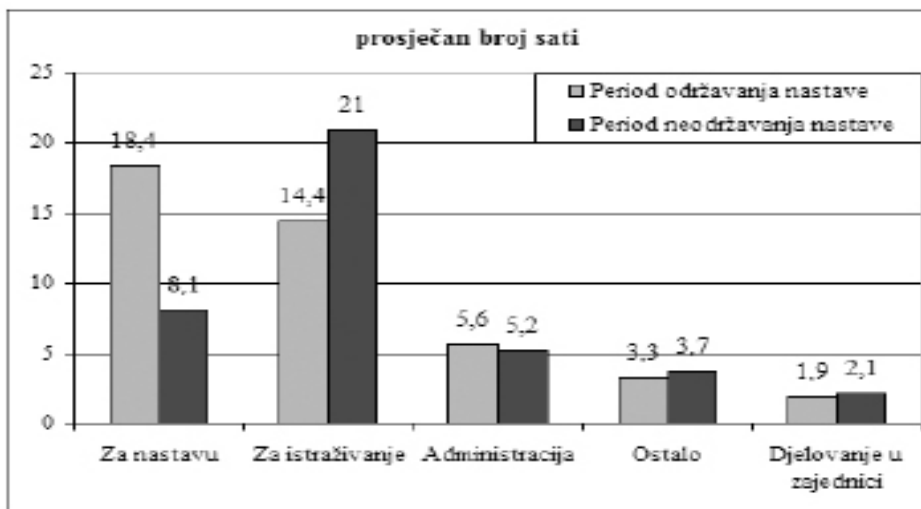
4.3. Kvalifikacije, karijera, mobilnost, rad i prihodi

U ovom poglavlju prezentirani su i analizirani podaci o znanstvenoj i nastavnoj kvalificiranosti, sudjelovanju u upravljanju, unutar i izvan sveučilišta, mobilnosti i prihodima iz redovitog i dodatnog rada obuhvaćenog uzorka sveučilišnih nastavnika u Hrvatskoj. Pokazatelji su uspoređeni s raspoloživim podacima u drugim zemljama u kojima je provedeno istraživanje.

---

³⁰ Pearsonov koeficijent korelacije i Cramerov V koeficijent (dalje V) koji iskazuje veličinu efekta, odnosno stupanj povezanosti između dviju varijabli. Neznatne korelacije, iako statistički značajne, kreću se od 0,0 do 0,2 nikakva ili vrlo slaba; od 0,21 do 0,4 slaba povezanost, od 0,41 do 0,7 srednja povezanost, i od 0,71 do 1 velike povezanost među varijablama).

³¹ Post-hoc test Bonferroni je primjeren za mali broj grupa, kod velikih razlika u veličini grupa primjeren je Hochberg GT2 (Toothaker, 1993.)

Graf 6. Raspodjela radnog vremena (sati)

Podaci o raspodjeli radnog vremena u Hrvatskoj djelomično se podudaraju s rezultatima CAP istraživanja u Australiji. S druge strane, više sati na nastavu dok traje nastava, prosječno iskazuju primjerice rezultati ispitanika iz Japana (21,8) i Hong Konga (19,9), kojima prosječni radni tjedan traje 55,2 sata u Japanu i 52 sata u Hong Kongu.

U pravilu, u većini CAP zemalja iskazan je prosječni porast sati koji se odvaja za nastavu u odnosu na ranije istraživanje iz 1992. godine.

Zadovoljstvo uvjetima i resursima rada

Ocjena zadovoljstva uvjetima, resursima i osobljem koji su nastavnicima potrebni za rad analizirana je kroz dvanaest odrednica (Tablica 6.). Najveće zadovoljstvo nastavnici su iskazali stanjem u telekomunikacijom (77,1%), a 57% anketiranih zadovoljno je računalnom opremom i nastavnom tehnologijom, dok 16,6% smatra da su kvaliteta opreme i tehnologije loši. Učionice i radni prostor manje od polovice ocjenjuje izvrsnim, a između 22,6% i 27,6% navedene segmente ocjenjuje lošim. Da su knjižni fond i usluge knjižnica na kvalitetnom nivou mišljenja je svega 40,6% nastavnika, a 29,1% smatra da nije. Nešto više od trećine je zadovoljno potporom tajništva.

		0	1+2	3	4+5	$\bar{x}$	s
9.	Telekomunikacije (internet, intranet i telefonija)	1,1	9,3	12,4	77,1	4,03	1,133
5.	Računalna oprema	2,3	16,6	24	57,1	3,54	1,23
2.	Nastavna tehnologija	3,1	16,6	23,4	56,8	3,46	1,2
1.	Učionice	1,7	22,6	27,1	48,5	3,33	1,193
7.	Vaš radni prostor	3,1	27,6	22,9	46,3	3,11	1,379
6.	Građa i usluge knjižnice	4	29,1	26,3	40,6	3,03	1,343
8.	Potpora administracije (tajništvo, računovodstvo)	3,4	32,8	26,6	37,3	2,92	1,316
10.	Nastavno pomoćno osoblje	20,9	22,6	17,8	38,7	2,59	1,736
11.	Istraživačko pomoćno osoblje	30,8	27,2	15	27,1	2,03	1,754
4.	Istraživačka oprema i instrumenti	25,4	33,9	21,5	19,2	2,02	1,588
3.	Laboratoriji (istraživački prostor)	28	30,2	20,3	21,5	2,01	1,653
12.	Financiranje istraživanja	15,3	59,9	17,8	7	1,67	1,174

Tablica 6. Ocjena kvalitete uvjeta, resursa ili osoblja u ustanovi⁵⁷

Zadovoljstvo valitetom nastavnog pomoćnog osoblja ukupno je iskazalo 49%, dok je 28,6% nezadovoljno. 39,2% je zadovoljno, a 39,2% nezadovoljno istraživačkim pomoćnim osobljem. Vrlo dobrim i dobrim svega 25,7% ocjenjuje istraživačku opremu i instrumente dok je istom nezadovoljno čak 45,5% nastavnika.

Najlošije su ocijenjeni uvjeti financiranja istraživačke djelatnosti, takvog je stava 71% anketiranih, a svega 1,3% anketiranih nastavnika dalo je ocjenu izvrstan, odnosno vrlo dobar 7%.

Žene su manje zadovoljne uvjetima rada u odnosu na muškarce: manje su zadovoljne kvalitetom učionica⁵⁸, računalnom opremom⁵⁹, radnim prostorom⁶⁰ i telekomunikacijom (internetom, intranetom, telefonijom)⁶¹.

⁵⁷ 0=ne znam, ne mogu ocijeniti, 1=loši ...5=izvršni $\bar{x}$ = aritmetička sredina, s = standardna devijacija

⁵⁸ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,018$) ($t(346)=2,548$; $p<0,05$ ($\bar{x}_1=3,23$ $s_1=1,133$, $\bar{x}_2=3,54$, $s_2=1,086$))

⁵⁹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,018$) ($t(344)=2,542$; $p<0,05$ ($\bar{x}_1=3,47$ $s_1=1,144$, $\bar{x}_2=3,77$ $s_2=1,074$))

⁶⁰ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,022$) ($t(341)=2,738$; $p<0,01$ ($\bar{x}_1=3,02$ $s_1=1,328$, $\bar{x}_2=3,40$ $s_2=1,209$))

⁶¹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,039$) ($t(348)=3,774$; $p<0,01$ ($\bar{x}_1=3,86$ $s_1=1,131$, $\bar{x}_2=4,28$ $s_2=0,926$))

Na varijabli financiranje primjenom jednostavne analize varijance dobivena je razlika između skupina nastavnika. Nastavnici u znanstveno-nastavnom zvanju manje su zadovoljni razinom financiranja istraživanja u odnosu na nastavnike u suradničkim zvanjima⁶².

Razlika s obzirom na varijablu ustrojbeni oblik upravljanja sveučilištem dobivena je na četiri tvrdnje. Nastavnici sa Sveučilišta u Zagrebu zadovoljniji su laboratorijima (istraživačkim prostorom) u odnosu na nastavnike s malih integriranih sveučilišta⁶³, a manje su zadovoljni nastavnim pomoćnim osobljem u odnosu na srednja djelomično integrirana sveučilišta⁶⁴. U odnosu na srednja djelomično integrirana sveučilišta zadovoljniji su financiranjem istraživanja⁶⁵, a u odnosu na mala integrirana i srednja djelomično integrirana sveučilišta zadovoljniji su građom i uslugom knjižnice⁶⁶.

Nastavnici i suradnici koji najviši stupanj obrazovanja imaju iz tehničkog područja zadovoljniji su laboratorijima⁶⁷, računalnom opremom⁶⁸ i telekomunikacijom⁶⁹ u odnosu na nastavnike s društveno-humanističkog i umjetničkog područja. U odnosu na sve tri skupine, nastavnici s tehničkog područja zadovoljniji su učionicama⁷⁰ i nastavnom tehnologijom⁷¹. Nastavnici s tehničkog područja zadovoljniji su i radnim prostorom⁷² u odnosu na nastavnike s prirodnog i

---

⁶² Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,020$) ($F(3,297)=3,065$, $p<0,05$) ($\bar{x}_1=1,83$, $s_1=0,919$) ($\bar{x}_3=2,12$, $s_3=1,110$).

⁶³ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,025$) ($F(2,252)=3,242$, $p<0,05$) ($\bar{x}_1=2,88$, $s_1=1,264$) ($\bar{x}_3=2,06$, $s_3=1,029$).

⁶⁴ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,028$) ($F(2,277)=3,940$, $p<0,05$) ($\bar{x}_1=3,11$, $s_1=1,261$) ($\bar{x}_2=3,54$, $s_2=1,193$).

⁶⁵ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,021$) ($F(2,297)=3,220$, $p<0,05$) ($\bar{x}_1=2,10$, $s_1=1,040$) ($\bar{x}_2=1,78$, $s_2=0,985$).

⁶⁶ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,041$) ($F(2,337)=7,271$, $p<0,01$) ($\bar{x}_1=3,37$, $s_1=1,150$) ($\bar{x}_3=2,79$, $s_3=0,988$) ($\bar{x}_2=2,94$, $s_2=1,302$).

⁶⁷ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,040$) ($F(3,251)=3,484$, $p<0,05$) ($\bar{x}_2=3,15$, $s_2=1,218$) ($\bar{x}_4=2,61$, $s_4=1,372$).

⁶⁸ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,037$) ($F(3,342)=4,437$, $p<0,01$) ($\bar{x}_2=3,95$, $s_2=1,024$) ($\bar{x}_4=3,43$, $s_4=1,171$).

⁶⁹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,041$) ($F(3,346)=8,015$, $p<0,001$) ($\bar{x}_2=4,45$, $s_2=1,030$) ($\bar{x}_4=3,79$, $s_4=1,119$).

⁷⁰ Stupanj povezanosti je srednji (parcijalni $\eta^2=0,068$) ($F(3,344)=8,326$, $p<0,001$) ($\bar{x}_2=3,84$, $s_2=1,002$).

⁷¹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,049$) ($F(3,339)=5,852$, $p<0,05$) ($\bar{x}_2=3,94$, $s_2=0,916$) ($\bar{x}_1=3,06$, $s_1=1,156$, $\bar{x}_3=3,30$, $s_3=1,057$, $\bar{x}_4=3,22$, $s_4=1,128$).

⁷² Stupanj povezanosti je srednji (parcijalni $\eta^2=0,074$) ($F(3,339)=9,014$, $p<0,001$) ($\bar{x}_2=3,70$, $s_2=1,022$) ($\bar{x}_1=3,02$, $s_1=1,277$) ($\bar{x}_4=2,88$, $s_4=1,369$).

društveno-humanističkog i umjetničkog područja. Potporom tajništva najmanje su zadovoljni nastavnici s biotehničkog i biomedicinskog područja⁷³ u odnosu na nastavnike s tehničkog i društveno-humanističkog i umjetničkog područja.

Građom i uslugama knjižnice zadovoljniji su nastavnici u dobi od 51 godine⁷⁴ u odnosu na nastavnike u dobi od 31 do 40 godina. Također, nastavnici u dobi od 51 godine su zadovoljniji i radnim prostorom⁷⁵ u odnosu na nastavnike u dobi od 31 do 40 godina. Razlika između ostalih grupa nema.

Rezultati CAP zemalja variraju (Tablica 7.). Zadovoljstvom telekomunikacijom hrvatski ispitanici u rangu su s ispitanicima iz Hong Konga, koji su najzadovoljniji sa svim uvjetima i resursima spram ostalih promatranih zemalja. Financiranje istraživanja najlošije je ocjenjeno u Hrvatskoj, a općenito najslabije zadovoljstvo svim analiziranim aspektima iskazuju ispitanici iz Engleske i Japana. U odnosu na uvjete i resurse rada primjerice, ispitanici u Sjedinjenim Američkim Državama na gotovo svim varijablama iskazuju veće zadovoljstvo u odnosu na rezultate Carnegie studije iz 1992 (Finkelstein, Cummings, 2008.)

	HR	ENG	HK	MX	US	IT	JP
Telekomunikacije (internet, intranet i telefonija)	77,1	52	79,5	46,2	np*	np	np
Računalna oprema	57,1	44	75,3	46,1	60	np	37
Nastavna tehnologija	56,8	40	71,8	41,6	61	np	32,1
Učionice	48,5	31	67,8	42,8	52	np	33,7
Vaš radni prostor	46,3	41	58,8	41	57	np	35,4
Građa i usluge knjižnice	40,6	55	82,4	46,1	58	np	39
Potpora administracije (tajništvo, računovodstvo)	37,3	28	47,2	32,8	np	np	15,6
Nastavno pomoćno osoblje	38,7	33	35,6	22,6	41	16,1	np
Istraživačko pomoćno osoblje	27,1	33	29,7	15,1	np	17,3	np
Istraživačka oprema i instrumenti	19,2	35	52,1	28,2	26	np	30,4
Laboratoriji (istraživački prostor)	21,5	41	49,6	35,4	24	np	25,4
Financiranje istraživanja	7	17	29,7	10,3	np	np	np

Tablica 7. Usporedba s CAP zemljama (% , vrlo dobar + odličan) (*Podaci nisu dostupni)

⁷³ Stupanj povezanosti je srednji (parcijalni $\eta^2=0,045$) ($F(3,338)=5,328, p<0,001$) ($\bar{x}_3=2,58, s_3=1,222$) ($\bar{x}_2=3,32, s_2=1,123$) ($\bar{x}_4=3,08, s_4=1,225$).

⁷⁴ ($F(3,323)=3,867, p<0,05$, $\bar{x}_4=3,46, s_4=1,195$) ($\bar{x}_2=2,95, s_2=1,190$) ($\bar{x}_1=3,33, s_1=1,055$, $\bar{x}_3=3,43, s_3=1,1098$, $\bar{x}_4=3,47, s_4=1,109$; stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,035$).

⁷⁵ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,036$) ($F(3,323)=4,079, p<0,01$, $\bar{x}_4=3,67, s_4=1,198$) ($\bar{x}_2=3,08, s_2=1,106$).

Na klasičnoj Likertovoj skali od jedan do pet ispitanici su iskazivali neslaganje ili slaganje s nizom tvrdnji što se odnose na neke aspekte znanstvenog rada. Rezultati su prezentirani u Tablici 8.

Može se uočiti da većina smatra da njihov posao zahtijeva veliki osobni napor; da je bavljenje znanosti najbolje definirati kao izvođenje i objavljivanje otkrića dobivenih izvornim znanstvenim istraživanjima, uključujući pisanje radova i primjenu akademskog znanja u svim područjima života. Visokih 70,2% ocjenjuje da visokoškolski nastavnici imaju profesionalnu obvezu primjenjivati svoja znanja za rješavanje problema u društvu. Iznenaduje da čak 63,5% ocjenjuje da su nastava i istraživanje međusobno nepovezani. Također 21,4% ispitanika smatra kako sada nije dobro vrijeme za početak akademske karijere. Ipak, 80% anketiranih nastavnika i suradnika bi, da kad bi mogli sve ispočetka, opet postali znanstvenici, 10,4% se ne slaže na navedenom tvrdnjom.

		1+2	3	4+5	$\bar{x}$	s
6.	Moj posao zahtjeva veliki osobni napor.	5,8	13,4	80,8	4,19	0,938
1.	Bavljenje znanosti je najbolje definirati kao izvođenje i objavljivanje otkrića dobivenih izvornim znanstvenim istraživanjima.	6,4	16,3	77,3	4,1	0,97
2.	Bavljenje znanosti uključuje primjenu akademskog znanja u svim područjima života.	7,5	17,8	74,7	4,06	0,994
3.	Bavljenje znanosti uključuje pisanje radova koja objedinjuju glavne trendove i otkrića iz mog područja.	6,3	19,7	74	4,05	0,972
8.	Visokoškolski nastavnici u mom području imaju profesionalnu obvezu primjenjivati svoja znanja za rješavanje problema u društvu.	9,3	20,4	70,2	3,98	1,077
7.	Nastava i istraživanje su međusobno nepovezani.	13,1	23,5	63,5	3,83	1,117
4.	Trenutno nije dobro vrijeme za početak akademske karijere u mom području.	52,7	26	21,4	2,44	1,282
5.	Kad bih mogao/la sve ispočetka, ne bih postao/la znanstvenik/ca.	80	9,6	10,4	1,75	1,151

Tablica 8. Stavovi spram znanstvene djelatnosti⁷⁶

Žene su u odnosu na muškarce sklonije stavu da njihov posao zahtjeva veliki osobni napor⁷⁷, sklonije su stavu da trenutno nije dobro vrijeme za početak akademske karijere⁷⁸ i sklonije su stavu da bavljenje znanosti uključuje primjenu

⁷⁶ 1= uopće se ne slažem, 5= u potpunosti se slažem; $\bar{x}$ = aritmetička sredina, s = standardna devijacija

⁷⁷ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,013$) ($t(342)=2,14$, $p<0,05$; $\bar{x}_1=4,30$ $s_1=0,919$; $\bar{x}_2=4,09$ $s_2=0,948$).

⁷⁸ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,012$) ($t(340)=2,03$, $p<0,05$; $\bar{x}_1=2,58$ $s_1=1,326$; $\bar{x}_2=2,30$ $s_2=1,224$).

akademskog znanja u svim područjima života⁷⁹. Žene su također sklonije stavu da bavljenje znanosti uključuje pisanje radova koja objedinjuju glavne trendove i otkrića, u odnosu na muškarce⁸⁰. Navedenoj tvrdnji također, skloniji su nastavnici izabrani u suradničko zvanje u odnosu na one izabrane u nastavno zvanje⁸¹ i oni nastavnici koji imaju najviši stupanj obrazovanja u društveno-humanističkom i umjetničkom području, u odnosu na one koji su ostvarili najviši stupanj obrazovanja u tehničkom području⁸².

Razlika postoji i u tvrdnji *Kad bih mogao/la sve ispočetka, ne bih postao/la znanstvenik/ca*, pritom se s tom tvrdnjom žene češće slažu u nego na muškarci⁸³, te nastavnici izabrani u nastavno zvanje, u odnosu na one izabrane u znanstveno-nastavno i suradničko zvanje⁸⁴. S tvrdnjom „*Nastava i istraživanje su međusobno nepovezani*“, statistički se značajno manje slažu ispitanici izabrani u suradničko zvanje, u odnosu na druge dvije skupine⁸⁵, te ispitanici s djelomično integriranih sveučilišta u odnosu na nastavnike sa Sveučilišta u Zagrebu⁸⁶. Navedenoj tvrdnji manje su skloni i nastavnici u dobi od 30 godina i mlađi u odnosu na ispitanike u dobi od 41 do 50 godina i starije od 50⁸⁷.

Većina rezultata za usporedbu na ovom pitanju bila je dostupna samo temeljem CAP istraživanja u Engleskoj (Locke, 2008.) i na gotovo svim česticama postoje razlike između ispitanika (Graf 7.). Najviše se razlikuju na ukupno pet tvrdnji. Primjerice 27% ispitanika iz Engleske smatra da kada bi mogli sve ispočetka ne bi se odlučili za karijeru znanstvenika, dok se svega 10,4% hrvatskih ispitanika slaže s tom ocjenom. Analogno tome, gotovo polovina engleskih ispitanika smatra da

---

⁷⁹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,018$) ($t(346)=2,03$ $p<0,05$; $\bar{x}_1=4,20$ $s_1=0,874$; $\bar{x}_2=3,93$ $s_2=1,086$).

⁸⁰ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,026$) ($t(344)=3,08$ $p<0,01$; $\bar{x}_1=4,21$ $s_1=0,873$; $\bar{x}_2=3,89$ $s_2=1,039$).

⁸¹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,019$) ($F(2,343)=3,246$, $p<0,05$, $\bar{x}_3=4,11$ $s_4=0,994$; $\bar{x}_2=3,61$ $s_2=1,031$).

⁸² Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,035$) ($F(3,342)=4,172$, $p<0,01$, $\bar{x}_4=4,20$ $s_4=0,850$; $\bar{x}_2=3,84$ $s_2=1,081$).

⁸³ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,024$) ($t(342)=2,91$, $p<0,01$; $\bar{x}_1=1,93$ $s_1=1,295$; $\bar{x}_2=1,57$ $s_2=0,959$).

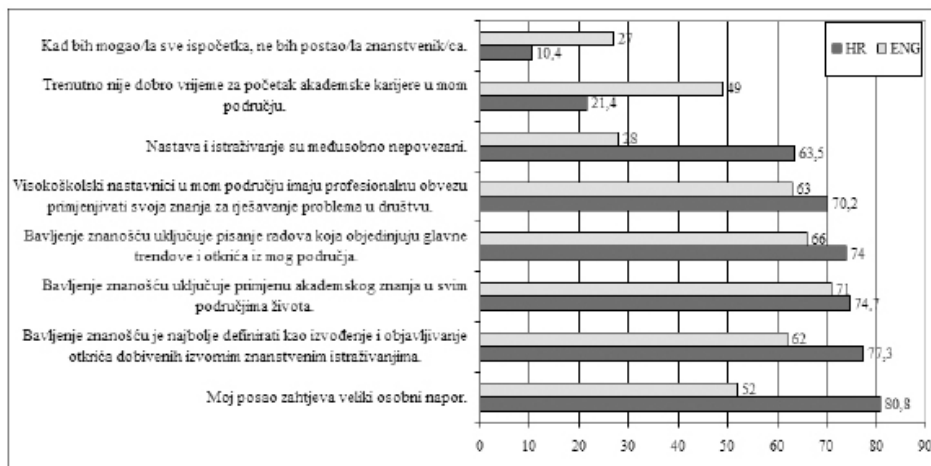
⁸⁴ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,030$) ($F(2,341)=5,354$, $p<0,01$, $\bar{x}_2=2,41$ $s_2=1,448$; $\bar{x}_1=1,63$ $s_1=1,119$ i $\bar{x}_3=1,75$ $s_3=1,095$).

⁸⁵ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,046$) ($F(2,342)=8,301$, $p<0,001$, $\bar{x}_3=3,58$ $s_3=1,130$) ($\bar{x}_1=4,01$ $s_1=1,064$ i $\bar{x}_2=4,27$ $s_2=1,041$).

⁸⁶ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,039$) ($F(2,342)=6,860$, $p<0,001$, $\bar{x}_2=3,63$ $s_2=1,184$) ($\bar{x}_1=4,03$ $s_1=1,005$).

⁸⁷ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,053$) ($F(3,325)=6,122$, $p<0,001$, $\bar{x}_1=3,69$ $s_1=1,151$) ($\bar{x}_3=4,04$ $s_3=1,049$) ($\bar{x}_4=4,21$ $s_4=1,045$).

sada nije dobro vrijeme za početak karijere u znanosti. Da su nastava i istraživanje međusobno nepovezani, smatra čak 63,5% hrvatskih ispitanika, spram 28% engleskih ispitanika.

Graf 7. Razlike u odgovorima hrvatskih i engleskih ispitanika

Stavovi prema aktualnim promjenama u sustavu visokog obrazovanja

Pitanja što se odnose na stavove prema aktualnoj reformi visokog školstva nisu dio originalnog CAP istraživanja koje je proveo u drugim zemljama, ali su zbog povezanosti s temom istraživanja uvrštena u upitnik.

U Tablici 9. je vidljivo kako na svim tvrdnjama ispitanici u prosjeku iskazuju nizak stupanj zadovoljstva. Najmanje su zadovoljni državnom politikom prema visokom obrazovanju i znanosti, tek 6,3%. Materijalnim statusom zadovoljno je manje od petine anketiranih, a 41% je nezadovoljno. Navedeni prag zadovoljstva vjerojatno bi danas bio i manji s obzirom na trend smanjenje plaća. Općenito, tek je svaki deseti ispitanik zadovoljan promjenama u sustavu visokog obrazovanja, a svega 12,1% zadovoljno je sveučilišnom politikom, upravljanjem i transparentnošću odlučivanja. Nastavnici nisu zadovoljni ni predznanjem i motiviranošću upisanih studenata, tek 11,3% je zadovoljno. Postojećom administrativnom i logističkom potporom i raspodjelom opterećenja nastavom, znanstvenim radom i administrativnim poslovima zadovoljno je manje od 17% ispitanika, a više od polovine je nezadovoljno. Osiguranjem uvjeta za znanstveno i stručno usavršavanje zadovoljno je tek 15,5%, a zahtjevima za produkcijom istraživačkih rezultata u svrhu napredovanja tek nešto više od petine, dok ih je

42,5% nezadovoljno. Ishodima učenja (rezultatima) studenata s obzirom na povećani nastavnički angažman zadovoljno je 21,7% dok je 42,5% ni zadovoljno ni nezadovoljno.

U konačnici, tek je 28,7% zadovoljno društvenim ugledom i statusom visokoškolskih nastavnika, a 32% je nezadovoljno.

		1+2	3	4+5	$\bar{x}$	S
1.	Društvenim ugledom i statusom visokoškolskih nastavnika	31,9	39,4	28,7	2,9	1,023
3.	Zahtjevima u pogledu produkcije istraživačkih rezultata u svrhu napredovanja	35,8	42,5	21,7	2,78	0,946
11.	Ishodima učenja (rezultatima) studenata s obzirom na povećani nastavnički angažman	40,5	38,4	21,1	2,72	0,981
2.	Materijalnim statusom	41	40,4	18,6	2,64	0,994
10.	Osiguranjem uvjeta za znanstveno i stručno usavršavanje	48,2	36,3	15,5	2,51	0,992
5.	Postojećom administrativnom i logističkom potporom	51,3	32	16,7	2,5	1,004
4.	Raspodjelom opterećenja nastavom, znanstvenim radom i administrativnim poslovima	53,4	30,2	16,4	2,46	1,03
8.	Sveučilišnom politikom, upravljanjem i transparentnošću odlučivanja	50,5	37,5	12,1	2,42	0,966
9.	Predznanjem i motiviranošću upisanih studenata	57,9	30,8	11,3	2,33	0,963
6.	Promjenama u sustavu visokog obrazovanja	58,5	30,5	10,9	2,3	0,984
7.	Državnom politikom prema visokom obrazovanju i znanosti	65	28,7	6,3	2,14	0,911

Tablica 9. Zadovoljstvo ispitanika promjenama u sustavu visokog obrazovanja⁸⁸

Statistički značajno manje zadovoljstvo raspodjelom opterećenja nastavom, znanstvenim radom i administrativnim poslovima iskazuju žene u odnosu na muškarce⁸⁹. Nastavnici izabrani u znanstveno-nastavno zvanje statistički značajno su više zadovoljni materijalnim statusom u odnosu na nastavnike izabrane u suradničko zvanje⁹⁰, a statistički značajno manje su zadovoljni s postojećom administrativnom i logističkom potporom u odnosu na nastavnike u nastavnom zvanju⁹¹.

Razlike nema na ostalim varijablama, kao ni s obzirom na nezavisne varijable dob, znanstveno područje najvišeg stupnja obrazovanja i veličina sveučilišta, što

⁸⁸ 1= iznimno nezadovoljan/a, 5= iznimno zadovoljna/a; $\bar{x}$ = aritmetička sredina, s = standardna devijacija

⁸⁹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,014$) ($t(344)=2,14, p<0,05$; $\bar{x}_1=2,34$ $s_1=1,006$; $\bar{x}_2=2,57$ $s_2=1,044$).

⁹⁰ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,039$) ($F(2,346)=7,065, p<0,01$, $\bar{x}_1=2,82$ $s_1=0,974$) ($\bar{x}_3=2,43$ $s_3=0,994$).

⁹¹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,020$) ($F(2,344)=3,574, p<0,05$, $\bar{x}_1=2,42$ $s_1=1,000$) ($\bar{x}_2=2,96$ $s_3=0,962$).

sugerira zaključak kako su nastavnici i suradnici homogeni u svojim stavovima na testiranim varijablama, odnosno nezadovoljni su reperkusijama aktualnih promjena i situacijom u akademskoj profesiji.

Odgovori koji su se odnosili na zadovoljstvo ili nezadovoljstvo različitim aspektima funkcioniranja sustava visokog obrazovanja i različitim dimenzijama rada, s obzirom na nedavne promjene koje su se zbile unutar sustava za visoko obrazovanje, sugeriraju zaključak kako su nastavnici i suradnici u pravilu nezadovoljni svim analiziranim aspektima. Zadovoljstvo se kreće u rasponu od 6,3% do svega 28,7%, a nezadovoljstvo između 31,9% do 65%. Najmanje su zadovoljni državnim politikom prema sustavu visokog obrazovanja i znanosti, promjenama u sustavu visokog obrazovanja, predznanjem i motiviranošću upisanih studenata te sveučilišnom politikom i transparentnošću odlučivanja. U svojim odgovorima na ovoj bateriji pitanja nastavnici i suradnici su homogeni, razlika je dobivena na samo tri tvrdnje.

Ocjena osjećaja pripadnosti akademskom području, odjelu i ustanovi u pravilu nije povezana s nezavisnim varijablama. Dobivene razlike na varijabli spola sugeriraju da je utjecaj povezanosti mali, kao i kod razlika s obzirom na godine. Pritom nastavnici i suradnici osjećaju veću privrženost akademskoj disciplini i području, nešto manje prema odjelu/odsjeku, odnosno ustanovi. Nastavnici i suradnici u pravilu su zadovoljni svojim zanimanjem, ukupno 76% anketiranih, dok ih je 17,5% u potpunosti ili djelomično nezadovoljno, pritom nema razlika između grupa na svim promatranim nezavisnim varijablama. Nastavnici su u pravilu ravnomjerno skloni i nastavi i istraživačkom radu, s blagom tendencijom (52,5%) iskazivanja sklonosti istraživačkom radu, u odnosu na 37% koji su skloniji nastavnom radu. Razlika nema između grupa s obzirom na promatrane nezavisne varijable, dok su očekivano nastavnici izabrani u nastavno zvanje skloniji nastavnom radu, iako je stupanj povezanosti mali.

U vrijeme održavanja nastave radni tjedna nastavnika i suradnika u prosjeku traje 43,62 sata, a u vrijeme kad nastave nema radni tjedan u prosjeku traje 40 sati. Nastavnici su najzadovoljniji telekomunikacijom (77,1%), dok je između 57,1% i 56,8% zadovoljno nastavnom tehnologijom i računalnom opremom, čime se uvjetno može donijeti zaključak da se sustav visokog obrazovanja modernizira u odnosu na navedene aspekte. Međutim, u svim ostalim aspektima rada zadovoljstvo dalje bitno opada. Primjerice, radnim prostorom nezadovoljno je čak 27,6% nastavnika, uslugama knjižnice 29,1%, suradnjom s administracijom 32,8%. Nadalje, nastavnici i suradnici su nezadovoljni i istraživačkom opremom i instrumentima (45,5%), a 42% nastavnika i suradnika nezadovoljno je laboratorijima. Najviše nezadovoljstva iskazano je uvjetima financiranja.

Iako 80,8% nastavnika smatra da njihov posao zahtjeva veliki osobni napor, podjednak broj ispitanika ocjenjuje da bi, kad bi mogli sve ispočetka, opet postali znanstvenici-sveučilišni nastavnici. Ipak, 21,4% je mišljenja kako sada nije dobro vrijeme za početak akademske karijere. Visok je stupanj socijalne osviještenosti nastavnika i suradnika što se vidi iz visokog postotka(70,2%) koji misle da visokoškolski nastavnici imaju profesionalnu obvezu primjenjivati svoja znanja za rješavanje problema u društvu.

U komparaciji s drugim CAP zemljama vidljivo je da ispitanici u Hrvatskoj iskazuju relativno visoko zadovoljstvo zanimanjem i imaju izražen osjećaj pripadnosti disciplini, odsjeku i ustanovi, u prosjeku radni tjedan i nastavno opterećenje korelira s drugim zemljama, dok su u ocjeni kvalitete resursa i uvjeta rada blizu prosjeka ostalih zemalja.

4.5. Stavovi spram nastavne djelatnosti

U ovom poglavlju analiziraju se stavovi spram podučavanja i nastave općenito, oblicima nastavnih aktivnosti.

Podučavanje i nastava

Na ljestvici od 1 do 5 (1 - uopće se ne slažem, 5 - u potpunosti se slažem) ispitanici su izražavali svoje slaganje ili neslaganje s nizom tvrdnji što se odnose na razne aspekte podučavanja i nastave općenito (Tablica 10.).

Visoku suglasnost ispitanici su iskazali u odnosu na tvrdnje: U sklopu svoje nastave potičem usvajanje praktičnog znanja i vještina (81,5%); Istraživačke obveze obogaćuju nastavu (71,6%); Naglasak na međunarodne perspektive i sadržaje u svojim kolegijima stavlja 63,7% nastavnika; S posljedicama varanja i plagiranja upoznaje studente 63,8% ispitanika, a 57,9% u sadržaj svojih kolegija uključuje odgojne sadržaje potičući rasprave o vrijednostima i etici.

Nadalje, 56,2% nastavnika smatra da njihove ocjene uistinu izražavaju različite razine postignuća studenata što je zabrinjavajuće jednako kao i podatak da 43,1% nastavnika misli kako troše previše vremena na podučavanje osnovnih vještina koje su studenti trebali ranije usvojiti.

Iako se nastava posljednjih godina kontinuirano evaluira, pretežno od strane studenta, svega 24,9% nastavnika ocjenjuje da ih njihova ustanova evaluacijom potiče na poboljšanje nastavnih vještina.

Konačno 61,7% nastavnika smatra da se ukupan opseg obaveza u nastavi u posljednje tri godine povećao na štetu znanstveno-istraživačkog rada.

		1+2	3	4+5	$\bar{x}$	S
5.	Potičete usvajanje praktičnog znanja i vještine u sklopu svoje nastave.	3,8	14,7	81,5	4,22	0,874
12.	Vaše istraživačke obveze obogaćuju Vašu nastavu.	11,3	17,1	71,6	3,97	1,105
6.	Stavljate naglasak na međunarodne perspektive i sadržaje u svojim kolegijima.	10,1	26,1	63,7	3,82	1,013
8.	Upoznajete studente s posljedicama varanja i plagiranja.	15,3	20,9	63,8	3,81	1,18
2.	Ukupan opseg Vaših obaveza u nastavi u posljednje tri godine povećao se na štetu znanstvenog-istraživačkog rada.	15,9	22,3	61,7	3,71	1,228
9.	Vaše ocjene uistinu izražavaju različite razine postignuća studenata.	16	27,8	56,2	3,63	1,172
7.	Uključujete rasprave o vrijednostima i etici u sadržaj svojih kolegija.	16,6	25,5	57,9	3,62	1,185
1.	Trošite previše vremena na podučavanje osnovnih vještina koje studentima nedostaju.	21,4	35,5	43,1	3,34	1,152
13.	Vaše djelovanje za zajednicu obogaćuje Vašu nastavu.	35,5	27,3	37,2	3	1,347
3.	Vaša ustanova potiče na poboljšanje Vaših nastavnih vještina zbog rezultata evaluacija nastave.	43,3	31,9	24,9	2,65	1,23
4.	U Vašoj instituciji osigurano je odgovarajuće usavršavanje u svrhu poboljšanja kvalitete nastave.	56,5	24,1	19,4	2,35	1,23
10.	Broj inozemnih studenata se povećao otkad ste počeli predavati.	80,2	11,5	8,2	1,65	1,106
11.	Trenutno je većina Vaših studenata na diplomskom studiju iz inozemstva.	97,6	2,4	0	1,11	0,384

Tablica 10. Stavovi spram podučavanja i nastave općenito⁹²

Žene u odnosu na muškarce statistički značajno iskazuju da u sklopu svoje nastave potiču usvajanje praktičnog znanja i vještina⁹³, češće upoznavanju svoje studente s posljedicama varanja i plagiranja⁹⁴ i češće uključuju rasprave o vrijednostima i etici u sadržaj svojih kolegija⁹⁵.

S obzirom na varijablu zvanje, primjenom jednosmjerne analize varijance, statistički značajna razlika dobivena je na tvrdnjama 02, 06, 07, 09. i 12⁹⁶.

⁹² 1= uopće se ne slažem, 5= u potpunosti se slažem; $\bar{x}$ = aritmetička sredina, s = standardna devijacija

⁹³ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,024$) ($t(340)=2,82$, $p<0,01$; $\bar{x}_1=4,36$ $s_1=0,830$; $\bar{x}_2=4,09$ $s_2=0,896$).

⁹⁴ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,024$) ($t(339)=2,77$, $p<0,01$; $\bar{x}_1=3,99$ $s_1=1,149$; $\bar{x}_2=3,64$ $s_2=1,191$).

⁹⁵ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,022$) ($t(339)=2,74$, $p<0,01$; $\bar{x}_1=3,80$ $s_1=1,113$; $\bar{x}_2=3,45$, $s_2=1,242$).

⁹⁶ Rezultati korespondiraju s razlika dobivenim na varijabli dob.

Nastavnici izabrani u znanstveno-nastavno zvanje skloniji su stavu da se ukupan opseg njihovih obaveza u nastavi, u posljednje tri godine, povećao na štetu znanstveno-istraživačkog rada, u odnosu na nastavnike izabrane u suradničko zvanje⁹⁷. U odnosu na ispitanike izabrane u suradničko zvanje, ispitanici u znanstveno-nastavom zvanju češće se slažu s tvrdnjom „stavljam naglasak na međunarodne perspektive i sadržaje u svojim kolegijima⁹⁸, češće se slažu da njihove ocjene uistinu izražavaju različite razine postignuća studenata⁹⁹ i češće se slažu da njihove istraživačke obveze obogaćuju nastavu¹⁰⁰. Ovakve razlike su očekivane s obzirom da su upravo docenti, izvanredni i redovni profesori oni koji imaju veću samostalnost u radu, pa je imaju i u pogledu ocjenjivanja i planiranja sadržaja. Nastavnici u znanstveno-nastavnim zvanjima u odnosu na znanstvene novake i (više) asistente koji se još u potpunosti nisu profesionalizirali imaju razvijenije istraživačke aktivnosti. Nastavnici izabrani u nastavno zvanje češće, u odnosu na ispitanike izabrane u suradničko zvanje, u sklopu svojih kolegija uključuju raspravu o vrijednostima i etici¹⁰¹. Statistički značajnih razlika između ostalih grupa nema.

S obzirom na varijablu znanstveno područje, primjenom jednosmjerne analize varijance, statistički značajna razlika dobivena je na tvrdnjama 07, 08. i 10. Nastavnici koji imaju najviši stupanj obrazovanja u društveno-humanističkom i umjetničkom području češće uključuju rasprave o vrijednostima i etici u sadržaju svojih kolegija, u odnosu na nastavnike koji imaju najviši stupanj u prirodnom i tehničkom području¹⁰² i češće u odnosu na tehničke znanosti, upoznaju studente s posljedicama varanja i plagiranja¹⁰³.

---

⁹⁷ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,029$) ($F(2,342)=5,108$); $p<0,05$) ($\bar{x}_1=3,94$ $s_1=1,097$) ($\bar{x}_3=3,52$ $s_3=1,299$).

⁹⁸ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,034$) ($F(2,342)=5,941$); $p<0,05$; $\bar{x}_1=4,02$ $s_1=0,935$; $\bar{x}_3=3,64$ $s_3=1,054$).

⁹⁹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,051$) ($F(2,342)=4,405$); $p<0,05$; $\bar{x}_1=3,64$ $s_1=1,178$; $\bar{x}_3=3,48$ $s_3=1,185$).

¹⁰⁰ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,033$) ($F(2,342)=5,780$); $p<0,05$; $\bar{x}_1=4,18$ $s_1=1,010$; $\bar{x}_3=3,76$ $s_3=1,182$).

¹⁰¹ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,025$) ($F(2,342)=6,065$); $p<0,05$; $\bar{x}_2=4,18$ $s_2=0,983$; $\bar{x}_3=3,48$ $s_3=1,198$).

¹⁰² Stupanj povezanosti je srednji (parcijalni $\eta^2=0,089$) ($F(3,341)=11,117$); $p<0,05$; $\bar{x}_4=4,01$ $s_4=1,078$) ($\bar{x}_1=3,25$ $s_1=1,212$; $\bar{x}_2=3,23$ $s_2=1,203$).

¹⁰³ Stupanj povezanosti je mali (parcijalni $\eta^2=0,029$) ($F(3,341)=3,347$); $p<0,05$; $\bar{x}_4=4,05$ $s_4=1,107$) ($\bar{x}_2=3,60$ $s_2=1,235$).

5. Zaključna razmatranja

Opći cilj ovog empirijskog, kvantitativno orijentiranog istraživanja fokusiran je na ispitivanje i analizu stavova sveučilišnih nastavnika o akademskoj profesiji ili preciznije, odgovoriti na pitanja: koliko su nastavnici zadovoljni situacijom na radu i radnim obvezama; u čemu i koliko se promijenio odnos prema nastavi; kakav je odnos između nastave i istraživanja; koliko su zadovoljni uvjetima i mogućnostima istraživanja; koliko su zadovoljni upravljačkim stilom unutar njihove ustanove; imaju li utjecaja na donošenje bitnih odluka. Budući da su su nešto ranije ispitivanja iste problematike, istom metodologijom učinjena u niz zemalja u svijetu, tamo gdje je konstruktna valjanost varijabli omogućavala izvršena je usporedba rezultata.

Iako istraživanje kao eksplicitni zadatak nije postavilo provjeru utjecaja aktualne reforme visokog obrazovanja, poznate pod nazivom Bolonjski proces, na stavove sveučilišnih nastavnika prema vlastitoj profesiji stanovite refleksije se ne mogu izbjeći jer je ispitivanje provedeno u punom jeku implementacije reforme.

Nalazi istraživanja ukazuju na slab proces internacionalizacije u akademskoj zajednici u Hrvatskoj. Na takav zaključak upućuju male proporcije populacije koja je dio temeljnih i znanstvenih kvalifikacija stekla na drugim i posebno stranim sveučilištima. Za očekivati je da će, daljnjom implementacijom Bolonjskog procesa i napose implementacijom europskog programa razmjene studenata i nastavnika rasti i postotak sveučilišnih djelatnika koji će znanstvene kvalifikacije stjecati u inozemstvu. No, zasad se ne može govoriti o značajnijem procesu promjena. Drugim riječima, rezultati govore u prilog činjenici kako proces internacionalizacije, mjeren navedenim indikatorima nije znatnije zahvatio hrvatsku akademsku zajednicu i da u tom pogledu znatno zaostajemo za drugim CAP zemljama.

Fluktuacija nastavnika, odnosno horizontalna mobilnost između ustanova visokog obrazovanja, pa i drugih institucija izvan sustava visokog obrazovanja u Hrvatskoj također nije zamjetan trend. Naime, 74,1% ispitanika u uzorku radi u istoj visokoobrazovanoj ustanovi prvog zaposlenja.

Osobitost visokoškolskog sustava u Hrvatskoj je dopunski rad nastavnika i suradnika na drugim ustanovama visokog obrazovanja. Manje od polovine anketiranih nije radilo nikakav dodatni posao, dok je tijekom ove ili prošle akademske godine 26,3% nastavnika radilo dodatan plaćeni posao u drugoj visokoobrazovnoj ustanovi ili istraživačkom institutu, 15% radilo je u drugim radnim organizacijama (državnim ili privatnim) izvan akademske zajednice. Iako

u nas to nije nov fenomen, izvjesno je da se zbog prelaska na Bolonjski sustav i produžetka trajanja studija te zbog ekspanzije visokoškolskog sustava (otvaranje novih sveučilišta i veleučilišta) pojavio izrazit deficit nastavnika i povećalo broj honorarnih vanjskih suradnika na svim ustanovama. Kakve su reperkusije tih procesa na kvalitetu studiranja i istraživanja moguće je naslutiti.

Indikatori kojima se mjerila važnost akademskog znanja, odnosno njegova primjena u vanjskom okružju ukazuju na iznimno slabu zastupljenost i sudjelovanje hrvatskih visokoškolskih nastavnika i suradnika u radu lokalnih, nacionalnih ili međunarodnih političkih tijela, lokalnih, nacionalnih i međunarodnih organizacija za pružanje socijalnih usluga i sudjelovanje u projektima koji su temeljeni na potrebama zajednice. Očekivano, nastavnici u znanstveno-nastavnom zvanju češće su obavljali dužnosti ili članstva u odnosu na druge dvije grupe nastavnika. Nastavnici i suradnici koji imaju najviši stupanj obrazovanja u biotehničkom i biomedicinskom području češće su bili članovi nacionalnih i međunarodnih tijela, češće su obavljali posao recenzenta i češće su obavljali dužnost članova upravljačkih tijela ili predsjednika profesionalnih/akademske udruge /organizacija u odnosu na ostale tri grupe . Nastavnici s djelomično integriranih sveučilišta češće su radili s lokalnim, nacionalnim i međunarodnim organizacijama na pružanju socijalnih usluga, a nastavnici s integriranih sveučilišta češće su obavljali dužnost članova upravljačkih tijela ili predsjednika sindikata. Muškarci su češće nego žene obavljali poslove recenzenta, urednika časopisa ili knjiga, češće su obavljali dužnost izabranog predstavnika i dužnost članova upravljačkih tijela ili predsjednika sindikata, dok su žene češće bile članicama ili sudjelovale u projektu temeljenom na potrebama zajednice, u odnosu na muškarce. Ovaj nalaz je svakako povezan sa starosnom strukturom ispitanika, jer je primijećeno da zastupljenost žena u uzorku (kao i u populaciji) opada s godinama.

Pitanja koja su se odnosila na zadovoljstvo ili nezadovoljstvo različitim aspektima funkcioniranja sustava visokog obrazovanja i različitim dimenzijama rada, s obzirom na nedavne promjene unutar sustava visokog obrazovanja, sugeriraju zaključak kako su nastavnici i suradnici u pravilu nezadovoljni svim analiziranim aspektima. Najmanje su zadovoljni državnim politikom prema sustavu visokog obrazovanja i znanosti, promjenama u sustavu visokog obrazovanja, predznanjem i motiviranošću upisanih studenata te sveučilišnom politikom i transparentnošću odlučivanja. U odgovorima na ovoj bateriji pitanja nastavnici i suradnici su homogeni.

Nastavnici i suradnici u pravilu su ipak zadovoljni svojim zanimanjem, ukupno 76% anketiranih, dok ih je 17,5% u potpunosti ili djelomično nezadovoljno, pri čemu nema razlika između grupa na svim promatranim nezavisnim varijablama.

Ovi rezultati su u skladu s rezultatima drugih CAP zemalja, gdje pripadnici akademske zajednice, iako nezadovoljni raznim aspektima i dimenzijama rada, u konačnosti ipak iskazuju pozitivan sentiment prema svojoj profesiji.

Pitanja koja su se odnosila na radno opterećenje i stavove spram nastave ukazala su na nekoliko trendova. U komparaciji s drugim CAP zemljama vidljivo je da ispitanici u Hrvatskoj iskazuju relativno visoko zadovoljstvo zanimanjem i imaju izražen osjećaj pripadnosti znanstvenom području, grani, odsjeku i ustanovi. U prosjeku radni tjedan i nastavno opterećenje korelira s drugim zemljama, dok su u ocjeni kvalitete resursa i uvjeta rada blizu prosjeka ostalih zemalja. Primjerice, dok nastava traje, radni tjedan nastavnika i suradnika traje duže od 40 sati, a u vrijeme dok nastave nema, radni tjedan u prosjeku traje 40 sati. U odnosu spram uvjeta rada, nastavnici su najzadovoljniji telekomunikacijom, dok je tek nešto više od 50% zadovoljno nastavnom tehnologijom i računalnom opremom. Međutim, sa svim ostalim aspektima zadovoljstvo dalje bitno opada. Primjerice, radnim prostorom nezadovoljno je čak 27,6% nastavnika, uslugama knjižnice 29,1%, potporom administracije 32,8%. Najlošije su ocijenjeni uvjeti financiranja. Ukupno, žene lošije ocjenjuju uvjete rada u odnosu na muškarce, iako je stupanj povezanosti varijabli mali. Male razlike su dobivene s obzirom na varijablu zvanja i dobi, dok su s obzirom na varijablu ustrojbeni oblik upravljanja sveučilištem nastavnici sa Sveučilišta u Zagrebu i nastavnici i suradnici s tehničkog područja zadovoljniji s uvjetima, iako je ponovno stupanj povezanosti varijabli mali.

U odnosu na druge CAP zemlje, hrvatski ispitanici u visokom postotku (81%) smatraju da njihov posao zahtjeva velik osobni napor. To može govoriti o prirodi aktualnih reformskih promjena koje profesiju izlažu visokim zahtjevima i očekivanjima.

Nadalje, postoji i visok stupanj socijalne osviještenosti i percepcije o važnosti primjene znanja, jer 70,2% ocjenjuje da visokoškolski nastavnici imaju profesionalnu obvezu primjenjivati svoja znanja za rješavanje problema u društvu.

Evidentno je da nastavnici i suradnici u sklopu svoje nastave potiču usvajanje praktičnog znanja i vještina. Ovaj nalaz time je zanimljiviji jer se često čuje primjedba kako studenti nisu spremni za profesionalni rad, odnosno da se tijekom obrazovanja previše ili prvenstveno stavlja naglasak na teorijska znanja, a manje na praktična. Ovo može biti izravna posljedica implementacije Bolonjskog procesa, gdje se, kao nikada do sada u sustavu visokog obrazovanja stavlja naglasak na ishode učenja, odnosno gdje je točno naznačeno koje kompetencije student stječe tijekom obrazovanja. Ispitanici naglašavaju kako su nastava i istraživanje međusobno nepovezani, a ukupan opseg obveza u nastavi povećao se u posljednje tri godine, direktno na štetu znanstveno-nastavnog rada. Kritičari sustava visokog

obrazovanja tvrde da se ono postupno pretvara u srednjoškolsko obrazovanje i da se u tom kontekstu može govoriti o negativnim promjenama i tendencijama uvjetovanih implementacijom Bolonjskog procesa.

Ispitanici ocjenjuju da velika očekivanja u pogledu korisnosti i primjene rezultata kao i povećanju istraživačke produktivnosti mogu ugroziti kvalitetu istraživanja.

Visok je postotak nastavnika u znanstveno-nastavnom zvanju i onih starijih od 50 godina koji ocjenjuju da se od njihovoga prvog zaposlenja povećao pritisak na istraživače za prikupljanjem vanjskih sredstava za provedbu istraživanja, a dio smatra da vanjski donatori ili klijenti imaju direktnog utjecaja na njihove istraživačke aktivnosti. Isto tako, dio nastavnika i suradnika smatra da su se od njihovoga prvog zaposlenja povećale restrikcije koje se tiču financiranja i publiciranja rezultata istraživanja

Što se tiče aspekta izvora financiranja, većinu istraživanja financira Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa, iako kod tek manjeg dijela u potpunosti. Ustanove, javne agencije (zaklade) i poslovne tvrtke, odnosno industrija financiraju istraživanja u manjem dijelu, a najmanje su zastupljene privatne ili neprofitne organizacije odnosno tijela lokalne i područne (regionalne) samouprave i međunarodni izvori.

U usporedbi s odgovorima ispitanika iz drugih CAP zemalja vidljivo je da su hrvatski nastavnici nešto manje produktivni u objavljivanju rezultata istraživanja s prosjekom od 4,6 radova u posljednje tri godine rada.

Rezultati CAP istraživanja u Hrvatskoj, u dijelu koji se odnosi na upravljanje, ukazuje na manje razlike u prosječnim odgovorima ispitanika s obzirom na nezavisne varijable. Indikativan je nalaz da žene i suradnici imaju manje utjecaja u osmišljavanju i donošenje ključnih akademskih politika, što ukazuje na njihov nepovoljan položaj u akademskoj strukturi. Ranija istraživanja također idu u prilog tezi da su u hrvatskoj znanosti marginalizirane grupe upravo mladi istraživači i žene (Prpić, 1989.).

Percepcija sveučilišnih nastavnika i suradnika o tome tko ima dominantan utjecaj na donošenje raznih odluka pri ustanovi na većini varijabli je heterogena s tim da veliki dio ispitanika iskazuje da ne zna tko donosi ključne odluke, što upućuje na netransparentnost sustava odlučivanja i/ili neinformiranost nastavnika.

Dvije tvrdnje s kojima su ispitanici iskazali najveće slaganje odnose se na rastuću birokraciju, odnosno zamornu administraciju i sve veću zastupljenost centraliziranog stila upravljanja. Dobiveni rezultati ukazuju na jačanje birokratskog,

odnosno slabu zastupljenost kolegijalnog modela upravljanja ustanovama i slabo razvijenu komunikaciju između uprave i nastavnog i istraživačkog osoblja. Također je evidentno da hrvatski nastavnici i suradnici, u odnosu na situaciju u drugim analiziranim zemaljama, imaju slab utjecaj u osmišljavanju i kreiranju politika i u tom kontekstu bilo bi vrlo zanimljivo analizirati u kakvoj je povezanosti taj trend s pravno-regulativnom dokumentacijom.

Evaluacije nastave dominantno se provodi od strane studenata, a evaluacija znanstvenog rada kroz sustav napredovanja u zvanju pri čemu je najmanje zastupljena samoevaluacija. U tom pogledu nisu uočene značajnije razlike u odnosu na druge zemlje.

Može se konstatirati da je reforma sustava visokog obrazovanja u Hrvatskoj provedena administrativno pri čemu sveučilišni nastavnici i suradnici nisu bili adekvatno informirani, educirani i uključeni. Za sada ostaje dvojbeno je li to osnovni razlog iskazivanja relativno visokog nezadovoljstva sveučilišnih nastavnika prema implementaciji i rezultatima Bolonjskog procesa ili su u pitanju nedorečenosti nekih aspekata koncepta reforme.

6. Concluding Remarks

The overall objective of this empirical, quantitative-oriented research focused on examining and analyzing the attitudes of university teachers about the academic profession. To put it more precisely, the objective was to answer the following questions: (1) how are university teachers satisfied with the situation at their work place and with their responsibilities?; (2) has the relationship towards teaching changed and, if it has, how?; (3) what is the relationship between teaching and research?; (4) how are they satisfied with the conditions and possibilities of research?; (5) how are they satisfied with the governance style within their institution?; (6) do they have influence on the decision-making process? Considering similar previous research was conducted using the same methodology in several different countries, we compared the results where the construct validity of variables allowed it.

For the purposes of this research we did not develop an explicit question about the impact of the current reform of higher education, known as the Bologna process, on the attitudes of university teachers according to their own profession. Nevertheless, certain reflections can not be avoided considering the research was conducted in the full swing of the reform implementation.

The research findings indicate a slow process of internationalization of the academic community in Croatia. Such a conclusion is drawn from the fact that there is a small proportion of the population who acquired part of the core and scientific qualifications at other and especially foreign universities. It is expected that, with further implementation of the Bologna process and in particular the implementation of European student and teacher exchange programs, the percentage of university employees who will gain their qualifications abroad will grow as well. But at the moment we can not talk about significant changes in this respect. In other words, the results demonstrate that the process of internationalization, as measured by the before mentioned indicators, has not significantly affected the Croatian academic community and that Croatia significantly lags behind other countries in CAP.

The horizontal mobility between higher education institutions, as well as other institutions outside the higher education system in Croatia is also not a significant trend. In fact, 74.1% of respondents work at the same higher education institution of their first employment.

The idiosyncrasy of the higher education system in Croatia is shown in the additional work load of university teachers and associates at other higher

education institutions. Less than half of respondents did not do any extra work, while during this or last academic year, 26.3% of teachers did additional paid work at another higher education institution or research institute, and 15% worked in other organizations (public or private) outside the academic community. Even though this is not a new phenomenon in Croatia, it is evident that the transition to the Bologna system, extending the duration of the study and the expansion of the higher education system (the opening of new universities and polytechnics) caused a significant deficit of teachers and increased the number of part-time associates at all institutions. The repercussions of these processes on the quality of studying and research can be foreseen.

The indicators measuring the importance of academic knowledge and its application in the external surrounding point out to an exceptionally low participation rate of Croatian higher education teachers and assistants in the work of local, national or international political bodies and social service organizations as well as in projects based on community needs. As expected, university professors with tenure are more likely to perform those duties or be members in relation to the other two groups of university teachers. Teachers and associates who have the highest level of education in biotechnological and biomedical field are more often members of national and international bodies, are reviewers more frequently and are more likely to perform the duty of members of governing bodies or be presidents of professional / academic associations / organizations in relation to the other three groups. Teachers from partially integrated universities have often worked with local, national and international organizations in providing social services, and teachers from integrated universities were more likely to perform the duty of members of governing bodies or union presidents. Men are more likely than women to be reviewers, or editors of books, more often to be an elected representative and members of governing bodies or union presidents. Women are more likely to be members of or participate in projects based on community needs in relation to men. This finding is certainly linked to the age structure of respondents. In fact, the number of women in the sample (as well as in the population) declines with age.

Questions related to the satisfaction or dissatisfaction with various aspects of the functioning of the higher education system and the different work aspects, given the recent changes within the higher education system, suggest that teachers and associates are generally dissatisfied with all aspects analyzed. They are the least satisfied with the state policy towards the higher education system and science, with changes within the higher education system, with background knowledge and motivation of students enrolled and the university policy and the transparency of the decision-making process. In response to this battery of questions, teachers and associates are homogeneous.

Teachers and associates are generally satisfied with their employment (76% of respondents), while only 17.5% of respondents are fully or partially unsatisfied, with no differences between groups on all of the observed independent variables. These results are consistent with the results from other CAP countries, where members of the academic community, although displeased with various aspects and dimensions of work, in the end, still show a positive sentiment towards their profession.

Questions concerning the workload and attitudes toward teaching have pointed out several trends. In comparison with other countries of the CAP, it is evident that respondents in Croatia reported relatively high satisfaction with their employment and have expressed a sense of belonging to the scientific field, branch, department and institution. The average work week and the teaching load correlates with other countries, while assessing the quality of resources and working conditions they were close to the average of other countries. For example, during term, a working week of teachers and associates lasts more than 40 hours, and out of term, the average working week lasts 40 hours. In relation to working conditions, teachers were satisfied with telecommunications, while just over 50% were satisfied with teaching technology and computer equipment. However, with all other aspects the level of satisfaction decreases considerably. For example, as much as 27.6% of teachers is not satisfied with their workspace, 29.1% with library services, and 32.8% with administrative support. The financial terms were evaluated the worst. Overall, female teachers rate working conditions worse in relation to men, although the degree of correlation of variables is small. Small differences were observed with respect to the profession and age. With respect to the variable of the organizational form of management, university teachers from the University of Zagreb and the teachers and associates from the technical field were satisfied with the conditions, even though the correlations of variables is again small.

In comparison to other CAP countries, a high percentage of Croatian participants (81%) believe their job requires significant personal effort. This can be connected to the nature of current reform changes which has put high demands and expectations upon the profession.

Furthermore, there is a high degree of social awareness and perception of the importance of applicable knowledge, because 70.2% considered that university teachers have a professional obligation to utilize their knowledge for solving problems in society.

It is evident that both university teachers and associates foster the adoption of practical knowledge and skills in their teaching. This finding is interesting because it is often heard that students are not ready for professional work, that their

education primarily puts too much emphasis on theoretical knowledge rather than practical. This may be a direct consequence of the Bologna implementation, which, as never before in the higher education system, puts emphasis on learning outcomes, or which exactly indicates the competencies students acquire during the education process. Respondents emphasize that teaching and research are mutually incoherent. Furthermore, the teaching work load has increased over the past three years, directly at the expense of science and teaching. Higher education critics claim that higher education is gradually turning into secondary education, and that in this context we can speak about the negative trends and changes caused by the implementation of the Bologna process.

Respondents consider that high expectations in terms of usefulness and application of results as well as the increase in research productivity can affect the quality of research.

A high percentage of university professors with tenure and those older than 50 years of age report that the pressure on researchers to gather outside funds for research has increased since their first employment. Some also consider that external donors and clients have a direct impact on their research activities. Likewise, some teachers and associates believe that the restrictions concerning financing and publishing research results have increased since their first employment.

Regarding the aspect of funding, the majority of research is funded by the Ministry of Science, Education and Sports, but only a small part in full. Institutions, public agencies (foundations) and business firms (the industry) fund research to a small extent, and the least represented are the private or non-profit organizations, i.e. local and regional governments and international sources.

Compared with the answers of respondents from other CAP countries, it is evident that Croatian teachers are less productive in publishing research results with an average of 4.6 papers over the last three years.

CAP research results in Croatia, in the part related to governance, point out minor differences in mean responses of respondents with respect to independent variables. It is indicative that female university teachers and associates have less influence in designing and deciding on key academic policies, showing their disadvantaged position in the academic structure. Previous research also supports the claim that the marginalized groups in the Croatian scientific community are young researchers and women (Prpić, 1898).

Perception of university teachers and associates on who has the dominant influence on the institution's decision-making process for most variables is heterogeneous,

bearing in mind that a large proportion of respondents reported not knowing who makes key decisions, indicating a lack of transparency in decision-making and / or uninformed teachers.

The two statements with which respondents showed the greatest agreement with are related to the increasing bureaucracy, i.e. tiresome administration and the increase in the representation of the centralized style of governance. The results obtained indicate a strengthening of the bureaucratic and lacking the collegial model of institution governance as well as poor communication between management and teaching and research staff. It is also evident that the Croatian teachers and associates have little influence in designing policies, in relation to the situation in other analyzed countries. In that respect it would be very interesting to analyze the correlation between this trend and legislation.

The evaluation of teaching is predominantly carried out by students, and the evaluation of scientific work is done through the system of professional advancement where the least represented is self-evaluation. In this regard, significant differences were observed in comparison to other countries.

It can be stated that the higher education reform in Croatia was implemented administratively with the university teachers and associates not being adequately informed, educated and involved. For now it remains ambiguous whether this is the main reason for the relatively high discontent of university teachers with the implementation and outcomes of the Bologna process or it is just that some aspects of the reform remain unclear.

Istraživanje autora Nene Rončević i Branka Rafajca predstavlja, međutim, sveobuhvatnije istraživanje u kojemu su objedinjene različite sastavnice koje čine bît akademske profesije. Po vrsti analize i primijenjenu pristupu ovaj rad predstavlja distinktivan primjer komparativne studije u području visokog obrazovanja. Osobita vrijednost ovoga rada sadržana je u uspješnom nastojanju autora da problematiku akademske profesije kontekstualiziraju u okviru suvremenih trendova i razvoja visokog obrazovanja na domaćoj i međunarodnoj razini. Rezultati i uvidi sadržani u ovom radu dobro će doći i akterima koji utječu na oblikovanje visokoškolske, sveučilišne i znanstvene politike.

prof.dr.sc. Nikša Nikola Šoljan

Ocjenjujem da sadržaj ove monografije predstavlja solidan doprinos dosadašnjim spoznajama o sustavu visokog obrazovanja, a posebno o akademskoj profesiji koja bez sumnje zaslužuje biti predmetom znanstvenog istraživanja i promišljanja. Ovaj tekst je korisno, dobrodošlo i pravovremeno obogaćivanje korpusa znanstvene i stručne literature iz ovog područja.

doc.dr.sc.Vesna Kovač

70,00 kn

ISBN 978-953-6104-76-5

9 789536 104765